

סנהדרין פרק רביעי אחד דיני ממונות
מתוך "גמרא נוקה"
על שם הורי נפתלי וחנה הולנדר הכ"מ

מקרא:

דברי הגמרא באותיות כאלה: ROD 12; רש"י בתוך הגמרא בסוגריים () ובתוך הסוגריים - אותיות MIRIAM 10; מראי מקומות גם MIRIAM 10; מובאות וציטטות בגופן NARKISIM; השלמת פסוקי המקרא בסוגריים () ובאותיות NARKISIM 10; הערות: בסוגריים [] באותיות CourierNew 10; ההערות עם קידומת # אינם פשט הגמרא אלא הערת העורך לבדיקת הלומד.
תחילת עמוד - בתחילת שורה, אפילו באמצע משפט - כך:
(תענית ב, ב)
הגירסא: לפי דפוס וילנא עם אחדים מההגהות שעל הדף - לפי הנראה לי כנחוצ לציור הפשט הפשוט.

מקרא: בתחילת הדף

הערות בשולי הדף - בתצוגת דף אינטרנט אפשר - באקפלורר - להניח עליהם את הסמן ואז מופיעה ההערה בחלון. אפשר גם לראות אם עוברים לתצוגה של דף הדפסה.

In Explorer, Footnotes become visible when the cursor rests on the number of the footnote.

הערות וטבלאות באנגלית - ע"י כולל עיון הדף, ראש הכולל הרב מרדכי קורנפלד -

Producers of the Dafyomi Advancement Forum, <mailto:daf@dafyomi.co.il>,

<http://www.dafyomi.co.il/>

This material is ©2009 by Julius Hollander 27 Bialik St., Petah Tikva, Israel 49351

Permission to distribute this material, with this notice, is granted - with request to notify of use at yeshol@gmail.com.

(סנהדרין לב, א)

משנה:

אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה (חקירות ודרישות שחוקרים את העדים), שנאמר (ויקרא כד, כב) ¹משפט אחד יהיה לכם [כגר כאזרח יהיה כי אני ה' אליכם] (ובדיני נפשות כתיב 'ודרשת וחקרת' (דברים יג, טו)).

[ותוספות ד"ה אחד דיני ממונות: מה בין דיני ממונות לדיני נפשות אף על גב דשנים בחקירה ודרישה מדכתיב 'משפט אחד יהיה לכם' לענין מילי דתלו בזכות וחובה אין להשוותם, דלא שייך בדיני ממונות.

והרי המשנה אומרת זכות וחובה בדיני ממונות?!]

אומר מהר"ם: דלא שייך בדיני ממונות לחלק בין זכות לחובה!]

מה בין דיני ממונות לדיני נפשות?

דיני ממונות בשלשה (הא ילפינן בפרק קמא (דף ב:)) ודיני נפשות בעשרים ושלשה;

דיני ממונות פותחין (תחלה במשאו ומתנו של דין) בין לזכות בין לחובה (באיזה שירצו), ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה (ובגמרא יליף להו);

דיני ממונות מטין על פי אחד בין לזכות בין לחובה (מטין את הדין אחד המרובין על פי דין אחד, כגון שנים אומרים "זכאי" ואחד "חייב" או איפכא), ודיני נפשות מטין על פי אחד לזכות (שנים עשר מזכים ואחד עשר מחייבים - זכאי), ועל פי שנים לחובה (אבל לחובה אין מטין אחר הרוב אלא אם כן רבו המחייבין על המזכין שנים, כדאמרין בפרק קמא (דף ב.) 'לא תהיה אחרי רבים לרעות'; ובדיני ממונות ליכא לאוקמה, כדאמר לקמן (דף לו:)) 'לא תטה משפט אביונך' אבל אתה מטה משפט שור הנסקל, וכל שכן שאר דיני ממונות);

דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה (סותרין את הדין לאחר שגמרוהו וידעו שטעו - מחזירין את הדבר, בין לזכות בין לחובה), דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה (בגמרא יליף לה);

דיני ממונות: הכל מלמדין זכות וחובה (ואפילו תלמידים היושבין לפני הדיינין ולא נתמנו בית דין על כך), דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה;

דיני ממונות: המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה, דיני נפשות: המלמד חובה מלמד זכות (דיין שהתחיל תחלה להביא ראיות לחובה יכול לחזור בו ולזכות), אבל המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה

(סברא היא, דבעינן 'והצילו' ובגמרא (דף לד.) מוקים לה בשעת משא ומתן - הוא דלא יחזור: דמתוך שאתה אומר לו שלא לחזור - הוא מחזר אחר ראיות להעמיד דבריו, ושםא ימצא ראיות נכונות; אבל בשעת גמר דין, שכבר חזר על כל צדדין ונראה לו שאין דבריו נכונים - חוזר ומלמד חובה);

דיני ממונות דנין ביום וגומרינן בלילה (אם רצו וכו' יליף בגמרא), **דיני נפשות דנין ביום וגומרינן ביום**;

דיני ממונות גומרינן בו ביום, בין לזכות בין לחובה; **דיני נפשות גומרינן בו ביום לזכות, וביום שלאחריו לחובה** (אם זיכוהו ביום ראשון - פוסקין את דינו מיד, והולך לו; אבל אם לא יכלו לזכותו ביום ראשון - אין פוסקין את דינו לחובה, אלא מלינין את דינו עד למחר, שםא ימצא בלילה זכות); **לפיכך אין דנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב** (שאין יכולין לגומרו למחר אם יתחייב: שאין מיתת בית דין דוחה שבת, ולשהותו אי אפשר מפני עינוי הדין משנגמר הדין).

דיני ממונות, הטמאות והטהרות (אם בא אדם לישאל על דבר טהרות) **מתחילין מן הגדול** (שואלין תחלה לגדול שבדיינים מה הוא אומר בדבר), **דיני נפשות מתחילין מן הצד** (מן הקטנים, שםא יחייבנו הגדול ולא ירצו לחלוק על דבריו משום 'לא תענה על ריב' (שמות כג,ב) על דבריו של גדול: 'רב' כתיב, בלא יו"ד);

הכל (ואפילו ממזר) כשרין לדון דיני ממונות, ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות אלא כהנים לויים וישראלים המשיאים לכהונה (המיוחסין וראויין להשיא בנותיהם לכהנים).

גמרא:

דיני ממונות מי בעינן דרישה וחקירה? ורמינהו [תוספתא מכות פ"א מ"ב]:

'שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה (לקמן מפרש אמאי נקט שמיטה; זמנו הוכיח שנכתב באחד בניסן בשמיטה, והוציא בעל חוב על חבירו - על ידי משכון או על ידי פרוזבול שלא משמטנו שביעית, או שהגיע זמנו לגבות קודם ראש השנה של שמינית, ושביעית בניסן אינה משמטת אלא בסופה, דכתיב (דברים טו,א) **'מקץ שבע שנים'** - לסוף שביעית, וזה קדם ותבעו) **ובאו עדים ואמרו "היאך אתם מעידין על שטר זה, והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני"** - **שטר כשר ועדיו כשרין**: **חיישינן שמא איחרוהו וכתבוהו** (וקודם לכן ראו המלוה במקום הכתוב בשטר, והוטל עליהם לכתוב שטר, ואיחרוהו מלכותבו עד אחד בניסן, וכתבוהו במקום שאומרים המזימין, ולא כתבו שם המקום שנכתב בו השטר אלא שם המקום שראו המלוה שם; ואף על גב דאמרין בגיטין (9) **'כי יתביתו בהיני כתובו בהיני ואף על גב דמיסרין לכו מילי בשילי'** - מיהו אם כתבו בשילי - לא מיפסיל בהכי, וההיא עצה טובה קא משמע לן: שלא יביאווהו לידי הזמה, דלא לימרו **"והלא ביום פלוני עמנו הייתם בהיני"**), **ואי סלקא דעתך בעינן דרישה וחקירה** - **היכי (אמר) חיישינן שמא איחרוהו וכתבוהו** (מכדי דרישה וחקירה לאכחושי קא אתיא, והיכא דקא מיתכחשו קמן - ניקו אנן מתרצינן למילתייהו בשמא)?

ולייטעמין (דמותבת מברייטא) **תיקשי לך מתניתין** (אותיב ממתניתין, דאלימא, ומצויה בפי כל [משנה שביעית פ"י מ"ה]): **'שטרי חוב המוקדמין** (ליכתב קודם המלוה) **פסולים** (דקא בעי למיטרף לקוחות מזמן הכתוב שלא כדין, וקנסינן היתרא אטו איסורא, ופסול אפילו מזמן שני, כדאמרין ב'איזהו נשך'), **והמאוחרים** (שבאו עדים ואמרו **"אנו יודעים במלוה זו שקדמה לזמן הכתוב כאן"**) **כשרין** (דמעליותא היא: דקא מחיל ליה לשיעבודא עד השתא) ' (אלמא לא בעינן דרישה וחקירה, דא"כ היכי מתרצינן למילתא דשטרא? נימא **"זינפא הוא ולא ראו עדים החתומים בו את המלוה הזאת"**! ואי משום הנך סהדי אחריני - תהוי כמלוה על פה, ולא יטרוף לקוחות, דמלוה על פה לא טרפא ממשעבדי, דלית לה קלא) **ואי סלקא דעתך בעינן דרישה וחקירה** - **מאוחרין אמאי כשרין?**

הא (דמקשה לי לותביה ממתניתין) - לא קשיא, דעדיפא מינה קאמרין (מתניתא דאותיבנא מינה העדיפה והחזיקה כח בדבר יותר מאותה משנה, דאשמעינן רבותא): **דאפילו אחד בניסן בשמיטה** (דאפילו שמיטה, דאי לאו דווקא קאמרין בו ביום לא הוו מרעי למילתייהו לכתוב שטר המלוה הנעשית קודם לכן באותו זמן) **דלא שכיח אינשי דמוזפי** (משום דמתיראין מן השמיטה שלא תשמט מעותיהם), **דליכא למימר שמא איחרוהו וכתבוהו, דלא מרע לשטריה** (שהכל מרגיזין אחריו לומר **"מזוייף הוא"**, שאין דרך להלוות בזמן שמיטה) - **אפילו הכי: כיון דשביעית סופה משמטת** (אינה משמטת אלא בסופה, דכתיב **'מקץ'**) - (תלינן באיחרוהו) **מכשרינן**;

מכל מקום קשיא (מתניתין קשיין אהדדי)!

סימן חרפ"ש [ליישוב הסתירה בין המשניות]:

אמר רבי חנינא: דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר 'משפט אחד יהיה לכם'; ומה טעם אמרו 'דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה' - כדי שלא תנעול דלת בפני לויין; (ומתניתין - דאורייתא: קמי תקנתא, וברייטא דרבנן: בתר תקנתא).

אלא מעתה

(סנהדרין לב, ב)

טעו (ב"ד בידי ממונות) לא ישלמו (דדילמא אי שבקת להו לדרוש ולחקור - הוה רווחא למילתא ולא הוה טעו) ? כל שכן שתנעול דלת בפני לוויין (דמתייראין להפסיד על ידי בית דין טועין) .

רבא אמר: (תרווייהו בתר תקנתא דרבנן) מתניתין דהכא בדיני קנסות (דליכא למיחש לנעילת דלת) ואידך - בהודאות והלואות (דאיכא למיחש לנעילת דלת בהודאות והלואות: בדיני מלוה, וזה בא לידון בעדי הודאה שהודה לו בפניהם או בעדי הלואה שהלווהו בפניהם, דאיכא למיחש לנעילת דלת) ;

רב פפא אמר: אידי ואידי בהודאה והלואה: כאן בדין מרומה (שבית דין מכירין בתובע זה שהוא רמאי, או מבינים טענת רמאי בדבריו) כאן בדין שאינו מרומה, כדריש לקיש, דריש לקיש רמי: כתיב (ויקרא יט, טו) [לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול] בצדק תשפוט עמיתך ('בצדק תשפוט' ולא כתיב 'בצדק צדק' להזהיר בית דין לדקדק בו כל כך: לדרוש ולחקור) וכתיב (דברים טז, כ) צדק צדק תרדף [למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך]; הא כיצד? - כאן [צדק צדק תרדף] בדין מרומה, כאן [בצדק תשפוט] בדין שאין מרומה.

רב אשי אמר: מתניתין - כדשניין (מתנייתא שפיר איתרצו בחד מהני שינויי: אי כרבי חנינא אי כרבא אי כרב פפא); (אבל) קראי (דמי להו ריש לקיש) - (לא קשו): אחד לדין ואחד לפשרה (ד'צדק צדק' לאו לדרישה ולחקירה אתי, אלא: 'צדק' - דין שלך, ו'צדק' - פשרה שלך, לפי ראות עיניך, ולא תרדוף את האחד יותר מחבירו), כדנניא: 'צדק צדק תרדף' אחד לדין ואחד לפשרה, כיצד? - שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה: אם עוברות שתיהן טובעות (שתדחוק זו את זו), (ואם) בזה אחר זה (משתלך אחת אל היבשה עד שתעבור חבירתה, ואחר כך תעבור היא) - שתיהן עוברות; וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון (מקום צר ואין דרך לנסות ימין ושמאל) ופגעו זה בזה (וצריך האחד לנסות לאחוריו עד שמוצא מקום לנסות): אם עלו שניהן (כגון זה עולה מצד זה וזה עולה מצד זה, ופוגעות בראש חודו של הר, והבקעה עמוקה מימין ומשמאל) - שניהן נופלין, בזה אחר זה - שניהן עולין; הא כיצד? - טעונה ושאינה טעונה: תידחה שאינה טעונה מפני טעונה; קרובה (לעירה) ושאינה קרובה: תידחה קרובה מפני שאינה קרובה; היו שתיהן קרובות שתיהן רחוקות - הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכו' זו לזו (לאחת, ותידחה).

תנו רבנן: (דברים טז, כ) צדק צדק תרדף [למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך] - הלך אחר בית דין יפה: אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל.

תנא: קול ריחים (שנשמעין) בבורני (מקום) - "שבוע הבן! שבוע הבן!" (סימן הוא שיש שם ברית מילה, כמכריז ואומר "שבוע הבן כאן", והריחים - סימן לשחיקת סממנין למכת התינוק; ושעת גזירת המלכות היה: שגזרו שלא למול והיו יראים להוציא קול, וקבעו סימן זה); אור הנר בבורר חיל (ביום או נרות נראים הרבה בלילה) - (סימן הוא, כמו שצוה) "משתה שם! משתה שם!" (ברית מילה קרי "שבוע הבן" על שם שהוא לסוף שבוע).

תנו רבנן: (דברים טז, כ) צדק צדק תרדף [למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך] - הלך אחר חכמים לישיבה (בית הוועד ששם בית דין קבוע): (כגון) אחר רבי אליעזר ללוד (וכן כולם: כל אחד למקומו), אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל, אחר רבי יהושע לפקיעין, אחר רבן גמליאל ליבנא, אחר רבי עקיבא לבני ברק, אחר רבי מתיא לרומי, אחר רבי חנניא בן תרדיון לסיכני, אחר רבי יוסי לציפורי, אחר רבי יהודה בן בתירה לנציביין, אחר רבי [חנניא בן אחי רבי] יהושע לגולה (לפומבדיתא, כדתנן בראש השנה (כג:): 'עד שרואה כל הגולה לפניו כמדורת אש', ואמרינן (שם כג:) 'מאי גולה? אמר אביי: פומבדיתא': שיעקר ישיבת בבל שם היתה), אחר רבי לבית שערים [מרגליות הים אות כד], אחר חכמים (סנהדרין גדולה) ללשכת הגזית.

דיני ממונות פותחין כו' [בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה]:

[הדיון בגמרא – בפתיחה לזכות בדיני נפשות:] (בפתיחת זכות: כשקיבלו עדותן של עדים, ודרשום וחקרום, ובאין לישא וליתן) **היכי אמרינן** (להו לעדים)?
אמר רב יהודה: הכי אמרינן להו²: "מי ימר כדקאמרינו (שמא בעצה באתם)? " **(וזו היא פתיחת הצלה לזה).**
אמר ליה עולא: והא חסמינן להו (חוסמין אנו את פיהם כשאנו מכחישים אותן ויחזרו בהן בתוך כדי דיבור)!
(ופרכינן): וליחסמו (מאי תיקשי? ליחסמו, ולהדרי בהו)! **מי לא תניא 'רבי שמעון בן אליעזר אומר: מסייעין (בית דין) את העדים (קודם קבלת עדות) ממקום למקום** (ומחדר לחדר כשבאין להעיד; אומרים להם "לא נקבל כאן אלא כאן" וכן משם למקום אחר) **כדי שתיטרף דעתן ויחזרו בהן'?**
מי דמי? התם ממילא קא מידחו, הכא קא דחינן להו בידים (וכתיב (דברים יט, יט) 'ובערת הרע')!
אלא אמר עולא הכי אמרינן: "יש לך עדים להזימם?"
אמר ליה רבה: וכי פותחין בזכותו של זה שהיא חובתו של זה (לחזר אחר עדי הזמה כדי שיהרגו הראשונים)?
(ופרכינן): ומי הויא חובתו (אי הוו מיתזמי השתא קודם גמר דין)? **והתנן: 'אין עדים זוממין נהרגין עד שיגמר הדין'!**
הכי אמינא: אילו שתיק האי עד דמיגמר דיניה, ומייתי עדים ומזים להו הויא ליה 'חובתו של זה' (היכי מזהרין להאי לחזר אחר עדי הזמה? והא חובתן של אלו היא, דדילמא שתיק האי עד דמיגמר דין והדר מייתי להו);
אלא אמר רבה: אמרינן ליה: "יש לך עדים להכחישן (כגון: "אנו ראינו אותו הרוג אחר כך חי וקיים" דהויא עדות בטילה, דהוא והן פטורין, דאין זוממין אלא ב"עמנו הייתם", כדיליף במסכת מכות (דף ה.))?"

רב כהנא אמר: (כך פותחין בזכות): (לאחר קבלת עדות אומר): "מדבריתם נזדכה פלוני (סופו לצאת מבית דין זכאי לפי ראות עינינו) " **(ואחר כך נושאים ונותנים).**

אביי ורבא דאמרי תרויהו: אמרינן ליה: "אי לא קטלת - לא תדחל".
רב אשי אמר: "כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו!"
תניא כוותיה דאביי ורבא: רבי אומר (במדבר ה, יט) [והשביע אתה הכהן ואמר אל האשה] אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית וגו' [טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאירים האלה] (תחילת התנאי לזכות);

(סנהדרין לג, א)

מיכן שפותחין בדיני נפשות תחלה לזכות (ומדיליף פתיחת הזכות מהכא - היינו 'אי לא קטלת לא תידחל', כאביי ורבא).

דיני ממונות מחזירין כו' [בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה]:

ורמינהו [בכורות פ"ד מ"ד]: 'דן את הדין: זיכה את החייב, חייב את הזכאי, טימא את הטהור, טיהר את הטימא - מה שעשה עשוי וישלם מביתו' ('מה שעשה עשוי' - אלמא לא הדר)?
[תשובה א:]אמר רב יוסף: לא קשיא: כאן במומחה (יש בו כח לחזור, ולא מצי למימר ליה בעל דין "אנא כי טעמא קמא דידך עבדינא"), כאן בשאינו מומחה (מצי אמר ליה "מי ימר דטעמא בתרא דידך עיקר? דילמא קמא עיקר, ובהאי הוא דטעית")?]
ובמומחה מחזירין? והקתני 'אם היה מומחה לבית דין פטור מלשלם (אלמא מה שעשה עשוי; ומיהו פטור מלשלם: דכיון דמומחא הוא - מזלא בישא דההוא גברא גרם ליה [לדיין] למיטעי) '?!
[תשובה ב:]אמר רב נחמן: כאן שיש גדול הימנו בחכמה ובמניין (אותו גדול מחזיר דבריו של זה: דיש בו כח לבטל), כאן שאין גדול הימנו בחכמה ובמניין (לא ציית ליה בעל דין לאהדורי עובדא; ואפילו זה אומר "טעיתי" - לאו כל כמיניה).

² אחרי שהעידו? – עיין תוספות ד"ה היכי אמר להו; ובהמשך: 'דחינן להו בידים'; ומה האבחנה בין דחינן להו – ובין שהיו מסייעין? וממילא קא מדחו? אולי המסייעין היו לפני שנפתח הדין לפני הדיינים, ואין לדיינים חיוב של 'ובערת הרע' בפועל. ולא מצאתי הסבר אלא במגמה של חכמי המשנה ושל אחר מכן למעט בדיני נפשות בעקבות האיסור לדון בדיני נפשות שהטיל השלטון.

[מהו 'מנין' ? 1) אור זרוע: מנין התלמידים שלו; 2) ראב"ד: מנין שנים: מי זקן יותר; 3) ריטב"א במסכת עבודה זרה: מי ששימש חכמים יותר שנים; ## האם רב נחמן מתכיון ששתי המשניות עוסקות במומחה?]
[תשובה ג:]: רב ששת אמר: כאן שטעה בדבר משנה (שטעותו מצוי בדבר המשנה - אין דינו דין לגמרי, וחוזר), כאן שטעה בשיקול הדעת (לקמן מפורש), דאמר רב ששת אמר רב אסי: טעה בדבר משנה - חוזר; טעה בשיקול הדעת - אינו חוזר.

אמר ליה רבינא לרב אסי: אפילו טעה ברבי חייא ורבי אושעיא (האי 'דבר משנה' דקאמר: מי אמרינן דאפילו טעה בדבר המשנה בתוספתא דבי רבי חייא ורבי אושעיא, שהם סידרו התוספתא וסתמו בה מה שסתמו, ולא הוי עיקר כל כך כמשנתנו שסתמה רבי, שהיה גדול מהם וכל הישיבה מצויה אצלו על ידי שהוא נשיא, ודקדקו עמו בדברים והעמידום על בוריים) ?
אמר ליה: אין.
אפילו בדברב ושמאל (במימרא דידהו, שפסקו מסברא שלהם, ולא הויא מתניתא אלא סברא) ?
אמר ליה: אין.
אפילו בדידי ודידך ?
אמר ליה: אטו אנן קטלי קני (קוצצים קנים ומלקטי עצים) באגמא אנן (אחרי שאמרתי לך שאף הטועה בדברי האמוראים האחרונים חוזר - מאי גריעותנן מדאחריני) ?

היכי דמי 'שיקול הדעת' ?
אמר רב פפא: כגון תרי תנאי או תרי אמוראי דפליגי אהדדי, ולא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, ואיקרי ועבד כחד מינייהו, וסוגיא דשמעת' אזלי (גירסת רש"י: סוגיין דעלמא) כאידך (רוב הדיינין נראין להם דברי השני) - היינו 'שיקול הדעת'.

איתיביה רב המנונא לרב ששת (דאמר טעה בדבר משנה חוזר): מעשה בפרה >של בית מנחם< שניטלה האם שלה, והאכילה רבי טרפון לכלבים, ובא מעשה לפני חכמים ביבנה והתירוה, (מפני) שאמר תודוס הרופא: "אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדראי של מצרים אלא אם כן חותכין האם שלה (בית הריון, ונקראת 'טרפחת' ו'שלפוחית' ובלעז מטריצ"ה) כדי שלא תלד (לפי שטובות הן ואין רוצין שיהיו מצויות במקומות אחרות, וקא חזינן דמתקיימות); אמר רבי טרפון: "הלכה חמורך טרפון" (כלומר: "צריך אני למכור את חמורי ולהחזיר פרה לבעלים")! אמר לו רבי עקיבא: "פטור אתה שכל המומחה לרבים פטור מלשלם" ואי איתא - לימא ליה "טועה בדבר משנה אתה (סתם משנה היא ב'אלו טריפות' (חולין נד). 'ניטלה האם שלה כשירה'), וטועה בדבר משנה חוזר" ? (ולקמן פריך: הכא מאי חזרה איכא? הרי האכילה לכלבים?) [## דברי רש"י קשים: יתכן והמשנה ב'אלו טריפות' היא לאחר המעשה שכאן! (רש"י: ש: בנדרים סב: עשיר גדול היה - מה איכפת לו חמור? פתרון: מרגליות הים)]
חזר ועוד קאמר: חדא: דטועה בדבר משנה אתה וטועה בדבר משנה חוזר, ועוד: אי נמי בשיקול הדעת טעית - מומחה לרבים אתה, וכל המומחה לרבים פטור מלשלם.
אמר רב נחמן בר יצחק לרבא: מאי קא מותיב רב המנונא לרב ששת מפרה? פרה הרי האכילה לכלבים, וליתא דתהדר?!
הכי קאמר ליה (רב המנונא): אי אמרת בשלמא 'טעה בדבר משנה אינו חוזר' - אלמא קם דינא (כלומר: מה שהורה - הורה, ואי נמי איתא קמן לא הדרא, מיתכשרא) היינו דקא מפחיד רבי טרפון, וקאמר ליה איהו "מומחה לבית דין אתה, ואתה פטור מלשלם" (דאי לאו דמומחה הוא הוה בעי שלומי); אלא אי אמרת 'טעה בדבר משנה חוזר' - לימא ליה כיון דאילו הואי פרה דינך לאו דינא ולא כלום עבדת - השתא נמי לא כלום עבדת (דאיהו הוא דאפסיד אנפשיה שהשליכה לכלבים, ואת לא אפסדת ליה מידי במאי דפסקת עלה שם טרפות, דהא אי בעית למהדר - הדרת) ! ?

[תשובה ד:]: רב חסדא (מהדר לעיל לשנויי מתניתא 'דן את הדין') אמר: כאן (מה שעשה עשוי) שנטל ונתן ביד (הוא עצמו גבה מזה ונתן לזה), כאן שלא נטל ונתן ביד (אלא צוה לבעל דין, והוא עושה מעצמו: מחזיר המומן מזה שקיבלו לזה שנתנו). [## ואם שמש בית הדין נשא ונתן - מי חייב?]
בשלמא חייב את הזכאי (שפיר מצי לאוקמי 'מה שעשה עשוי'), כגון שנטל ונתן ביד (כדקתני בה: שנטל מן הזכאי ממש מידו שלא כדין, ונתן לתובע), אלא זיכה את החייב (על כרחיך לא שייך האי לישנא אלא במזכה את הנתבע, שהיה חייב לשלם ואמר לו "פטור אתה": דאין לשון "זכאי" אלא לשון 'נקי ופטור') היכי משכחת לה ?

דאמר ליה: "פטור אתה"!

והא לא נטל ונתן ביד?

כיון דאמר "פטור אתה" (וזה היה מוחזק ועכבוהו על פיו) כמו שנטל ונתן ביד דמי.

אלא מתניתין דקתני 'דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה': בשלמא לזכות משכחת לה: דאמר ליה מעיקרא "חייב אתה", ולא נטל ולא נתן ביד; אלא (מחזיר) לחובה - היכי משכחת לה? (על כרחך משמע מתחלה זכה) דאמר ליה "פטור אתה" (וקאמר מחזירין); והאמרת כיון דאמר ליה "פטור אתה" כמו שנטל ונתן ביד דמי!?

(ומשני: (דלעולם לחובה אין מחזירין מאחר שזיכהו, אלא משלם מביתו) (ומתניתין -) חדא קתני: דיני ממונות מחזירין לזכות שהיא חובה (מחזירין הדבר לזכותו של זה אם חייבוהו תחלה, ולא נשאו ונתנו ביד - מחזירין לזכותו שהוא חובתו של חברו: שמחייבין אותו להחזיר מה שגבה); דכוותה גבי נפשות (על כרחיך הכי בעי לפרושה ולתת חילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות): 'מחזירין לזכות

(סנהדרין לג, ב)

ואין מחזירין לחובה': 'מחזירין לזכות' - זכות גרידתא (שהיא זכות לו ואינה חובה לבעל דינו, כגון חלול שבת או אשת איש), 'ואין מחזירין לחובה' - לזכות שהיא חובה (דהא לחובה ממש לא מצית לפרושה, דהא בדיני ממונות נמי ליתא). חובתיה דמאן?

הא - לא קשיא: חובתיה דגואל הדם (שקשה בעיניו שזה ניצול). משום חובתיה דגואל הדם קטלינן ליה להאי? ועוד: מאי 'בין' 'בין' (קתני ברישא 'בין לזכות בין לחובה' אלמא תרתי מילי קתני, וליכא לפרושה 'לזכות שהיא חובה')?

קשיא.

רבינא (מהדר לאוקומי לתירוציה דרב חסדא דמתניתין - כשלא נשא ונתן ביד, וידן את הדין - כשנשא ונתן ביד; ודקשיא לך 'זיכה את החייב' מאי 'נשא ונתן ביד' איכא?) אמר: כגון שהיה לו (לתובע מן הנחבע) בידו משכון ונטלו ממנו (וזיכה הדיין את הלואה ואמר לו "פטור אתה" ונטל המשכון מיד המלוה והחזירו ללוה); (נמי משכחת לה כשנשא ונתן ביד [כאשר]) 'טימא את הטהור': דאגעי ביה שרץ (דנגע בהו שרץ; כשבא לישאל לפניו על דבר הספק דנוולד לו בטהרותיו, ואמר לו הדיין "טמאות הן" ונטל שרץ והשליך עליהם שלא יהא עוד ספק בדבר, והן לא היו אלא טהורות); 'טיהר את הטמא' - (ונטלו הדיין עצמו) שעירבן בין פירותיו (של נשאל ונמצא שטעה והרי הכל טמא).

ראה רי"ף, בעל המאור, רמב"ן, רא"ש סימן ה, סימן ו, חידושי הר"ן, יד רמה, ש"ך חו"מ סימן כה; ובמרגליות הים סיכם וגם הביא סיכום המאירי מכל מקום ראינו שרבי טרפון חשב את עצמו טועה בדבר משנה כיון שלא ידע את דברי תודות הרופא, ולא בגלל שלא ידע משנה במסכת חולין

דיני נפשות כו' [מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה]:

תנו רבנן: מניין ליוצא מבית דין חייב, ואמר אחד "יש לי ללמד עליו זכות": מניין שמחזירין אותו? - תלמוד לומר: (שמות כג, ט) [מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע] 'נקי... אל תהרג' ('נקי' משמע מן החטא, ואף על פי שנתחייב בדין);

ומניין ליוצא מב"ד זכאי, ואמר אחד "יש לי ללמד עליו חובה" מניין שאין מחזירין אותו? - תלמוד לומר: [ו]צדיק אל תהרג ('צדיק' משמע שנצטדק בדין, ואף על פי שאינו נקי).

אמר רב שימי בר אשי: וחילופא למסית, דכתיב (דברים יג, ט) [לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו] לא תחמול ולא תכסה עליו.

רב כהנא מתני (דברים יג, ט) מ'כי הרג תהרגנו' נידך תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה'.

בעא מניה רבי זירא מרב ששת: חייבי גליות <מניין> [מאי] (מי הוו כדיני נפשות אי לא)?

אתיא (כתיב בחייבי מיתות) (במדבר לה, טז) [ואם בכלי ברזל הכהו וימת] רוצח (הוא מות יומת הרצח) (וכתיב (שם) בחייבי גלות) (דברים יט, ג) [תכין לך הדרך, ושלת את גבול ארצך אשר ינחילך ה' אלקיך והיה לנו שמה כל] רוצח.

חייבי מלקיות <מניין> [מאי]?

א ת י א (כתיב בדיני נפשות (במדבר לה,לא)) [ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא] רשע [למות כי מות יומת] (וכתיב בחייבי מלקות (דברים כה,ב)) [והיה אם בן הכותה]רשע [והפילו השפט והכה לפניו כדי רשעתו במספר].

תניא נמי הכי (בתוספתא פ"ז מ"ג, בשני לשון) תניא גבי הא מילתא דמחזירין לזכות: : חייבי גליות מניין? אתיא רוצח רוצח; חייבי מלקות מניין? אתיא רשע רשע.

ואין מחזירין לחובה:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: והוא שטעה בדבר שאין הצדוקין מודין בו (שאינן טעותו מפורש בתורה בהדיא, אלא במשנה או בדברי האמוראים), אבל טעה בדבר שהצדוקין מודין בו - זיל קרי בי רב הוא (תינוקות של בית רבן יודעין שאינו כלום, והדר).

בעא מיניה רבי חייא בר אבא מרבי יוחנן: טעה בנואף ונואפת (זיכה מהן) - מהו? (מי אמרין מהדיין ליה לחובה? דבשלמא ברוצח איכא למיטעי במילי טובא דלא מיפרשי בהדיא, כגון באומר 'אבן שהרגו בה לא היה בה כדי מיתה', או במותרה מפי ההרוג ולא מפי עדים, או באומר 'הוא היה רודפנו' ויכול להציל באחד מאבריו ולא הציל, אלא הרגו; אבל בנואף ונואפת ליכא טעותא לזכותא)?

אמר ליה: אדמוקדך (גירסת רש"י: עד דמוקדך) יקיד זיל קוץ קרך וצלי (בעוד שהאש דולקת - קצוץ דלועין שלך וצלה אותך; כלומר: בעוד שאתה עוסק בשמעתך - תן לב להבין ולהוסיף לקח: הרי שמעת ממני 'טעה בדבר שהצדוקין מודין בו חוזר', והאי דבר שהצדוקין מודין בו הוא) ! איתמר נמי אמר רבי אמי אמר רבי יוחנן: טעה בנואף - חוזר אלא היכי דמי 'אין חוזרין' (דקתני מתניתין סתם 'דיני נפשות אין מחזירין לחובה', ועריות נמי במשמע)?

אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: כגון שטעה (הדיין וזיכה בנואף ונואפת) שלא כדרכה (דלא מפרש חיוביה בהדיא, דרבנן ילפי לה (לקמן דף נה.) מ'משכבי אשה': שני משכבות; ואין הצדוקין מודין בו).

דיני ממונות הכל כו' [מלמדין זכות וחובה, דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה]:

'הכל' - ואפילו עדים (שהעידו עליו יכולין ללמד עליו ראיות של זכות) ! נימא מתניתין רבי יוסי ברבי יהודה היא, ולא רבנן, דתניא (במדבר לה,ל) [כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח] ועד אחד לא יענה בנפש [למות] - בין לזכות בין לחובה; רבי יוסי ברבי יהודה אומר: עונה לזכות ואין עונה לחובה.

אמר רב פפא: באחד מן התלמידים ודברי הכל ('הכל' דמתניתין - לאיתויי תלמידים היושבין שורות לפני הדיינין קאמר, דמלמדין זכות ואין מלמדין חובה, ודברי הכל).

(סנהדרין לד, א)

מאי טעמא דרבי יוסי ב"ר יהודה?

דאמר קרא (במדבר לה,ל) [כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח] ועד אחד לא יענה בנפש למות: למות הוא דאינו עונה, אבל לזכות עונה.

ורבנן (דאמרי אפילו לזכות לא יענה)?

אמר ריש לקיש: משום דמיחזי כנוגע בעדותו (משום דנוגע הוא בדבר: שמתחרט בו ודואג שמא יגמר הדין לחובה, ויביא זה עדים להזימן, ומיהדר לא מצי הדרי בהו לאחר כדי דיבור, ד'כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד').

ורבנן האי 'למות' מאי דרשי ביה?

מוקמי ליה באחד מן התלמידים (אבל בעדים - לא מיתוקם, משום נגיעת עדות כדאמרינן), כדתניא [דומה למשנה פ"ה מ"ד ולתוספתא פ"ט מ"ב]: אמר אחד מן העדים "יש לי ללמד עליו זכות" - מניין שאין שומעין לו? תלמוד לומר: (במדבר לה,ל) [כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח] ועד אחד לא יענה [בנפש למות]; מניין לאחד מן התלמידים שאמר "יש לי ללמד עליו חובה" - מניין שאין שומעין לו? תלמוד לומר: 'אחד לא יענה בנפש למות' (למות הוא דאינו עונה כו').

[## אולי דרוש זה מבוסס על המילה 'יענה'; אך נראה שכאן מכל מקום אסמכתא בעלמא.]

דיני נפשות: המלמד כו' [חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה]:

אמר רב: לא שנו (דבעינן שיעמוד בדבריו לחזר אחר ראיות שמא ימצא חיזוק לזכות, דשמא לא טעה) אלא בשעת משא ומתן, אבל בשעת גמר דין מלמד זכות (שחיפש כבר הכל ועכשיו נראה שטעה) חוזר ומלמד חובה.

מיתבי (משנה היא בפרק 'היו בודקין אותן' [פ"ה מ"ה] [לקמן דף מ.]) גבי הלנת דין: 'למחרת משכימין ובאין; המזכה אומר "אני המזכה ומזכה אני במקומי" המחייב אומר "אני המחייב ומחייב אני במקומי"; המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה' והא למחרת גמר דין הוא!?

וליסעמין למחרת משא ומתן מי ליכא? - כי קתני 'בשעת משא ומתן'.

תא שמע [המשך המשנה שם]: (היכא דנחלקו בדין שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין, וקיימא לן (לעיל דף ב.) 'אין מטין לחובה על פי אחד') 'דנין (בראיותיהן) אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין (עד שיחזור בו אחד מן המחייבין, דהוה להו מזכין רובא)'; (אבל לחזור בו אחד מן המזכין - לא קתני!) ואם איתא (דבגמר דין יכול לחזור וללמד חובה), ליתני נמי איפכא (ונימא 'או אחד מן המזכין את דברי המחייבין', דאיכא הטייה לרעה על פי שנים)!! תנא אזכות קא מהדר (ניחא ליה לאהדורי ומיתני משום לישנא מעליא), אחובה לא קא מהדר (והוא הדין נמי איפכא).

תא שמע דאמר רבי יוסי ב"ר חנינא: 'אחד מן התלמידים שזיכה ומת רואין אותו (לענין המנין) כאילו חי ועומד במקומו' ואמאי? נימא אילו הוה קיים הדר ביה! השתא מיהא לא הדר ביה.

והא שלחו מתם (כלומר היכי מצית לתרוצא להא דרבי יוסי בר חנינא כרב והא שלחו מתם): 'לדברי רבי יוסי ב"ר חנינא מוצא מכלל רבינו' (הא דרבי יוסי לא סבירא ליה דרב דאמר בשעת גמר דין חוזר לחובה)!!?

(ומשני:) 'אין מוצא' איתמר (הכי שלחו ליה: 'לדברי רבי יוסי ברבי חנינא אין מוציאין מכלל דברי רב'; דטעמיה דרבי יוסי: משום דהשתא מיהא לא הדר ביה).

תא שמע [משנה [פ"ד מ"ג] להלן לו, ב.]: 'שני סופרי הדיינין עומדין לפניו אחד מן הימין ואחד מן השמאל וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין (פלוני חייב ומן הטעם הזה, פלוני זיכה ומן הטעם הזה)'; בשלמא דברי המחייבין (בעי למיכתב ביום ראשון, ואף על גב דמצי למיהדר): למחר חזו טעמא אחרינא (דבעינן לידע למחר הטעמים, משום דאי הדר ביה חד מינייהו מטעמא קמא ומחייב ליה למחר מטעמא אחרינא - בעי למיהדר) ובעו למעבד הלנת דין (ומיבעי הלנת דין בטעמא בתרא: אולי יחזור בו הלילה), אלא דברי המזכין (אם איתא דיכול לחזור בו) מאי טעמא (למה לי למכתבינהו? אי משום שעת משא ומתן דלמחר, הא מילתא בעלמא היא: כדי שיחזור אחר הזכות לכתוב "פלוני זיכה", למה לי למכתב טעמא)? לאו משום דאי חזו טעמא אחרינא לחובה לא משגחינן בהו (אלא לאו משום דאי הדר ביה לא צייתנין ליה, הלכך בעי למיכתב טעמא דלא נישטייה לטעמיה ונימא "בדבר שהצדוקין מודים בו הייתי טועה")? לא! כדי שלא יאמרו שנים טעם אחד משני מקראות (מפרש לקמן היכי דמי), כדבעא מיניה רבי אסי מרבי יוחנן: אמרו שנים טעם אחד משני מקראות מהו?

אמר ליה: אין מונין להן אלא אחד (דחד מהנך קראי - לאו להכי אתא, דקיימא לן: לא נכתבו שני מקראות לטעם אחד; הלכך חד מינייהו מטעמא טעי). מנהני מילי?

אמר אביי: דאמר קרא: (תהלים טב, יב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עז לאלהים (אבל שתים לא דיבר אלהים לשמוע אחת): מקרא אחד יוצא לכמה טעמים, ואין טעם אחד יוצא מכמה מקראות; דבי רבי ישמעאל תנא: (ירמיהו כג, כט) [הלא כה דברי כאש נאם ה'] וכפטיש יפוצץ סלע: מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות - אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים. היכי דמי 'טעם אחד משני מקראות'?

אמר רב זביד: כדתנן [נזבחים פ"ט מ"א]: מזבח מקדש את הראוי לו (פטולין, שאם עלו לא ירדו, ובלבד שיהא דבר שנראה כבר למזבח; ונזבחים מפרש: למעוטי קמצים שלא קדשו בכלי, אבל פיגול ונשפך דמו ונשחט במחשבת פסול - אם עלו לא ירדו; והתם מפרש טעמא: שהיה פסולן בקדש, כלומר: שנפסלו בעזרה); רבי יהושע אומר (קא סלקא דעתך דרבי יהושע לאו לאיפלוגי אתא, אלא למילפא מקרא): כל הראוי לאשים (גרסינן לאשים. להקטרה על האש) - אם עלה לא ירד, שנאמר (ויקרא ז, ב) [צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה הוא] העולה על מוקדה [על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו] (מ'מוקדה' דייק, דהיינו אשים, דאמר קרא כל הלילה תהא שם: דכיון שעלתה לא תרד, ומשום כשירה לא איצטריך! 'כל הראוי לאשים' גרסינן, ולא גרסינן 'כל העולה לאשים'); מה עולה שהיא ראויה לאשים, אם עלתה לא תרד - אף

כל שהוא ראוי לאשים: אם עלה לא ירד; רבן גמליאל אומר: כל הראוי למזבח - אם עלה לא ירד, שנאמר: 'היא העולה על מוקדה על המזבח' (וטעמא דרבן גמליאל מ'על המזבח'): מה עולה שהיא ראוי לגבי מזבח, אם עלתה לא תרד - אף כל שהוא ראוי למזבח: אם עלה לא ירד' - ותרוייהו מאי קמריבו? פסולין (שנפסלו בעזרה שאם עלו לא ירדו, ולא פליגי אהדדי), (אלא) מר מייתי לה מ'מוקדה' ומר מייתי לה מ'מזבח'! (ופרכין): והא התם מיפלג פליגי (ולא טעם אחד הוא), דקתני סיפא 'אין בין דברי רבן גמליאל לדברי רבי יהושע אלא הדם והנסכים' (שנפסלו לא ירדו דהא נראו למזבח), שר"ג אומר לא ירדו ורבי יהושע אומר ירדו (דאינן לאשים) '.

אלא אמר רב פפא: כדתניא: 'רבי יוסי הגלילי אומר: מתוך שנאמר

(סנהדרין לד, ב)

(שמות כט, לז) [שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אתו והיה המזבח קדש קדשים] כל הנוגע במזבח יקדש (ולא ירד); שומע אני ('כל הנוגע' - אפילו פסולין) בין ראוי בין שאינו ראוי (בין שנראה, בין שלא נראה - כגון: שאור ודבש ואיל וצבי וחולין), תלמוד לומר: (שמות כט, לח): [וזה אשר תעשה על המזבח] כבשים [בני שנה שנים ליום תמיד] (דסמך ליה (שמות כט, לח) 'וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה וגו' [רש"י אינו מביא את סוף הפסוק!]) - מה כבשים ראויין אף כל ראוי.

רבי עקיבא אומר 'עולה' (בההוא קרא נמי כתיב [אך לא בספרי התורה שלנו]): מה עולה ראוי - אף כל ראוי; ותרוייהו מאי קא ממעטו? פסולי (קא ממעטי פסולין שלא נראו מעולם): מר [רבי יוסי הגלילי] מייתי לה מ'כבשים' ומר [רבי עקיבא] מייתי לה מ'עולה'!

והאמר רב אדא בר אבהו: עולת העוף פסולה איכא בינייהו: מאן דמייתי לה מ'כבשים', כבשים - אין, אבל עולת העוף - לא; ומאן דמייתי לה מ'עולה' - אפילו עולת העוף נמי!

אלא אמר רב אשי: כדתניא (ויקרא יז, ט) 'ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה' לפני משכן ה' דם יחשב לאיש ההוא דם שפך [ונכרת האיש ההוא מקרב עמו] - לרבות את הזורק (לרבות את הזורק דם קדשים בחוץ שהוא בכרת, ומתרבי מ'דם שפך'; ובפרשת שחוט חוץ כתיב), דברי רבי ישמעאל; רבי עקיבא אומר: (ויקרא יז, ח) [ואלהם תאמר איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עלה] או זבח (גבי מעלה בחוץ כתיב) - לרבות את הזורק; ותרוייהו מאי קא מריבו? - זריקה; מר מייתי לה מ'דם יחשב' ומר מייתי לה מ'או זבח'!

והאמר רבי אבהו: שחט וזרק (בהעלם אחד) איכא בינייהו: לדברי רבי ישמעאל אינו חייב אלא אחת (חטאת) אחת (דמייתי ליה לזורק מכרת דכתיב בשוחט; וכיון דחד כרת וחד לאו אתרוייהו - אין חילוק חטאת ביניהם כי עבדיהו בהעלם אחת); לדברי רבי עקיבא (דיליף זורק מכרת דכתיב גבי מעלה) - (הוה להו שוחט חזק שני כריתות ו) חייב שתיים!

הא - איתמר עלה: אמר אביי: אף לדברי רבי עקיבא נמי אינו חייב אלא אחת, דאמר קרא (דברים יב, יד) [כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך] שם תעלה עולותיך ושם תעשה [כל אשר אנכי מצו] ערבינהו רחמנא לכולהו עשיות. (אף לרבי עקיבא אינו חייב אלא אחת: דאף על גב דאיכא שתי כריתות, הואיל ואין בהן אלא אזהרה אחת - אין חילוק חטאת ביניהם; דאילו במעלה כתיבא אזהרה באפי נפשה (דברים יב, יג) 'השמר לך פן תעלה עולותיך [בכל מקום אשר תראה] ואילו שוחט וזורק אין בהם אזהרה, אלא מהיקש דאיתקש ל'מעלה', דכתיב 'שם תעלה עולותיך ושם תעשה': איתקש שאר עשיות להעלאה; ומהכא נפקא לשוחט וזורק (זבחים דף קז.)).

דיני ממונות דנין ביום וכו' [וגומריין בלילה, דיני נפשות דנין ביום וגומריין ביום]:

>סימן משפ"ט מענ"ה מט"ה<
מנהני מילי?

אמר רב חייא בר פפא: דאמר קרא (שמות יח, כב) [ושפטו את העם בכל עת] והיה כל הדבר הגדל וביאו אלך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך].

אי הכי תחלת דין נמי?!

כדרבא, דרבא רמי: 'כתיב' [ושפטו את העם בכל עת] וכתוב (דברים כא, טז) והיה ביום הנחילו את בניו [את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר]; הא כיצד? - יום לתחלת דין ('ביום הנחילו' - משפט נחלות, דהיינו דיני ממונות - ביום), לילה לגמר דין (דכתיב 'ושפטו', ועיקר משפט היינו גמר דין).

מתניתין דלא כרבי מאיר, דתניא: היה רבי מאיר אומר: מה תלמוד לומר: (דברים כא, ה) [ונגשו הכהנים בני לוי כי בס בחר ה' אלקיך לשרתו ולבדך בשם ה'] על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע - ([כל ריב'] אפילו גמר דין משמע) וכי מה ענין ריבים אצל נגעים? אלא מקיש ריבים לנגעים: מה נגעים ביום, דכתיב (ויקרא יג, יד) וביום הראות בו [בשר חיטמא] - אף ריבים ביום; ומה נגעים שלא בסומין, דכתיב (ויקרא יג, יב) [ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו] לכל מראה עיני הכהן' - אף ריבים שלא בסומין; ומקיש נגעים לריבים: מה ריבים שלא בקרובים - אף נגעים שלא בקרובים; אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה? ודין הוא: ממונו בשלשה, גופו לא כל שכן! - תלמוד לומר: (ויקרא יג, ב) [אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צרעת] והובא אל אהרן הכהן או אל אחד וגו' [מבני הכהנים] - הא למדת שאפילו כהן אחד רואה את הנגעים.

ההוא סמיא דהוה בשכבותיה דרבי יוחנן דהוה דאין דינא, ולא אמר ליה רבי יוחנן ולא מידי - היכי עביד הכי? והאמר רבי יוחנן: 'הלכה כסתם משנה', ותנן [נדה פ"ה מ"ו] 'כל הכשר לדון כשר להעיד ויש שכשר להעיד ואין כשר לדון', ואמר רבי יוחנן: לאתויי סומא באחת מעיניו (ורבי מאיר היא, דמקיש ריבים לנגעים) -

רבי יוחנן - סתמא אחרייתא [משנתנן] אשכח (דמכשר סומין): 'דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה (דומיא דסומא)'. מאי אולמיה דהאי סתמא מהאי סתמא? אי בעית אימא: סתמא דרביים עדיף (דההיא - רבי מאיר היא; וכיון דבדוכתא אחרייתא הדר רבי וסתם כרבנן - עבדינא כוותיה), ואי בעית אימא: משום דקתני לה (להא דדיני בלילה הכא בסנהדרין (לב). תניא רבי) גבי הלכתא דדינא (גבי דיני ממונות; שמע מינה עיקר היא למילף מינה; דאילו ההיא ד'כל הכשר' - במסכת נדה (דף מט:) תניא רבי, אגב גררא, דתניא התם כי הני מילי טובא בפרק 'בא סימן'; הלכך לאו אליבא דהלכתא סתם, אלא משום דמצריך ותני הני דדמו אהדדי, כגון: 'כל שחייב בראשית הגז חייב במתנות, ויש שחייב במתנות ואין חייב בראשית הגז', ודכוותיה טובא) .

ורבי מאיר - האי 'ושפטו את העם בכל עת' מאי דריש ביה? אמר רבא: לאיתויי יום המעונן (אף על גב דלראיית נגעים לא חזו - לשפוט חזי), דתנן [פ"ב מ"ב] 'אין רואין את הנגעים שחרית ובין הערבים (אין כח אור החמה קיים), ולא בתוך הבית ולא ביום המעונן מפני שכהה נראית עזה (ומטמאינן ליה שלא כדיון) ולא בצהרים מפני שעזה נראית כהה (שאור החמה חזק ומבלבל את העינים ואתי לטהר את הטמא)'. ורבי מאיר - האי 'ביום הנחילו את בניו' מאי עביד ליה (הא נפקא ליה מהיקשא)?

ההוא מיבעי ליה לכדתני רבה בר חנינא קמיה דרב נחמן: 'והיה ביום הנחילו את בניו': ביום אתה מפיל נחלות, ואי אתה מפיל נחלות בלילה (מפרש לה ואזיל).

אמר ליה: אלא מעתה מאן דשכיב ביממא ירתון ליה בניה, ומאן דשכיב בליליא לא ירתון ליה בניה?! - דילמא 'דין נחלות' קאמרת (דביום הויא צואת מת דין פסוק, ואין צריך עוד לדיינין, ובלילה לא הוי דין פסוק וצריך לדיינין, וא"ל ששמעו צואת המת יעידו בפניהם), דתניא (במדבר כז, יא) [ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו וירש אתה] והיתה לבני ישראל לחקת משפט [כאשר צוה ה' את משה] (בפרשת נחלות דאיש כי ימות וגו' כתיבא) - אורעה (נסתיימה) כל הפרשה כולה להיות דין (דמשמע: הפלת נחלות - דין קצוב הוא: בשעת המיתה הכל כמו שאמר המת, ואין הדבר צריך לדיינין, אלא כל אחד מיורשיו יחזקוהו שומעי הצוואה בשלו), כדרב יהודה אמר רב, דאמר רב יהודה אמר רב: 'שלשה שנכנסו לבקר את החולה: רצו כותבין (בלשון עדות, והיורשים יבאו לבית דין, ובית דין יעשו כפי הצוואה), רצו עושים דין (השומעין רשאים ושלטינן להיות מחזיקין כל אחד בשלו, הכל כמו ששמעו); שנים (דמתחילתו לא נראו להיות לדיינין) - כותבין, ואין עושים דין'; ואמר רב חסדא: לא שנו אלא ביום, אבל בלילה (שאינו ראוי לדון) - כותבין ואין עושים דין (אפילו למחר), משום דהוה להו עדים, ואין עד נעשה דיין (שמתחלתו לא נראו לישיב לשם דין). אמר ליה: אין, הכי קאמינא.

דיני נפשות דניין ביום וכו' [וגומרין ביום] :
מנהגי מילי?

אמר רב שימי בר חייא : אמר קרא (במדבר כה, ד) [ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם] והוקע אותם לה' נגד השמש [וישב חרון אף ה' מירא].
אמר רב חסדא : מניין ל'הוקעה' שהיא תלייה? - דכתיב (שמואל ב כא, ו) [ניתן לנו שבעה אנשים מבניו] והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה',

(סנהדרין לה, א)

וכתיב (שמואל ב כא, י) ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור בתחלת קציר [עד נתן מים עליהם מן השמים ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה] (אלמא מגולין היו, לפי שתלוין על העצים; ואי משום 'לא תלין נבלתו' וגו', הא שנינו לה ביבמות (עט). 'מוטב תיעקר אות אחת בתורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא: שיהו הכל רואין אותן ושואלין "מה טיבן של אלו"? הללו בני מלכים הם, ופשטו ידם בגדים גרושים'), וכתיב (במדבר כה, ד) [ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם] והוקע אותם לה' נגד השמש וישב חרון אף ה' מירא] - אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו?

אמר רב יהודה אמר רב : אמר לו הקב"ה למשה : חלק להם בתי דינין (והכי קאמר: קח כל ראשי העם והולך אותם לבתי דינים הרבה, וידונו את עוברי העבירה, והוקע אותם את המחויבין מפני שצמדו לבעל פעור, ועובד עבודת כוכבים בסקילה, וכל הנסקלין נתלין, כדאמרינן (ב'ארכ' מיתות' (דף טה.)) ; מאי טעמא? אילימא משום ש'אין (בית דין אחד) דניין שנים ביום אחד', והאמר רב חסדא : לא שנו אלא בשתי מיתות (הוא דאין דנין, לפי שאין זו דומה לזו, וצריך למצוא טעם לדבריהם כאן וכאן, ואתי לאקלקולי: שמא לא יחפשו ככל הצורך), אבל במיתה אחת (ועבירה אחת) דניין [עיי' תוספות] ! אלא כדי שישוב חרון אף מירא (כדמוכח קרא (במדבר כה, ד) 'וישוב חרון אף וגו': כשהקב"ה רואה שכולם עסוקים בדבר ומקנאין לכבודו) .

דיני ממונות גומרין בו ביום כו' [בין לזכות בין לחובה; דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות, וביום שלאחריו לחובה] :
מנהגי מילי?

אמר רבי חנינא : דאמר קרא (ישעיהו א, כא) [איכה היתה לזונה קריה נאמנה] מלאַתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים ('צדק ילין בה': רגילין היו מתחלה להלין את הדין כדי לצדקו, ועתה כשאין עושים כן - הרי הן כמרצחין) !

ורבא אמר : מהכא : (ישעיהו א, יז) [למדו היטב דרשו משפט] אַשְׁרוּ תְּמוּץ [שפטו יתום, ריבו אלמנה] - אשורו דייין שמחמץ את דינו (שמשהו אותו ומלינו כדי להוציאו לאמיתו) .

ואידך (מיבעיא ליה להך דרשה דאמר בבבא קמא (דף מו: ע"ש): 'מנין שנוקקין לתובע תחלה? כגון התובע את חברו לדין שהלווה ואינו משלם, וזה טוענו "משכון היה לי בידך ונתקלקל או אבד" - נזקקין תחלה בית דין לתביעת התובע עד שיהא ממונו בידו, ואחר כך נזקקין לדין המשכון) ?

'אַשְׁרוּ תְּמוּץ (החזיקו את הנגזל ולא את הגזול) ' ולא 'חומץ' .
ואידך, האי 'מלאַתי משפט' מאי עביד ליה?

כדרבי אלעזר אמר רבי יצחק דאמר רבי אלעזר אמר רבי יצחק : כל תענית שמלינין בו את הצדקה - כאילו שופך דמים (רגילין היו בלילי תענית לעשות צדקה, והיו עיני העניים נשואות לכך, ואם ילינו - נמצאו עניים רעבים, שנשענו על כך), שנאמר [איכה היתה לזונה קריה נאמנה] מלאַתי משפט וגו' [צדק ילין בה ועתה מרצחים] [שמלינים את

ה' צדק'ה] ; והני מילי בריפתא ותמרי (במקום שרגילין לחלק ריפתא ותמרי: דבר המוכן לאכול), אבל בזוזי חיטי ושערי (לא נשענו העניים עליהם אותו הלילה) לית 'לין בה' (עד למחר) .

לפיכך אין דניין כו' [לא בערב שבת ולא בערב יום טוב] :
מאי טעמא?

משום דלא אפשר: היכי ליעבד? לידייניה במעלי שבתא וליגמריה לדייניה במעלי שבתא - דילמא חזו טעם (היום) לחובה, ובעו למיעבד הלנת דין (ונמצא גמרו בשבת, ואי אפשר, כדמפרש: דאין מיתת בית דין דוחה שבת) ! לדייניה במעלי שבתא וליגמריה בשבתא וליקטליה בשבתא - אין רציחה דוחה את שבת [עיי' תוספות] ! וליקטליה לאורתא? - 'נגד השמש' בעינן ! וליגמריה לדייניה בשבתא וליקטליה בחד בשבתא - נמצא אתה מענה את דינו (וכל זמן שלא נגמר הדין לא הוי 'עינוי הדין': דכל שעה מצפה להצלה, אבל כשנגמר כל היום - מצפה למיתה והוי עינוי הדין) ! לידייניה במעלי שבתא ונגמריה בחד בשבתא? מינשו טעמיהו (שנשאו ונתנו ודקדקו ביום ראשון) !

אף על גב ד'שני סופרי הדיינין עומדים לפניהם וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין?

נהי דבפומא כתבין, ליבא דאינשי אינשי (ליבא דאינשי לא כתבי, ואף על גב שזכור לו ליטוד הטעם - נשכח מלבו ושובו לטעמו, ואין יכול ליישובו: לתת טעם הגון כבראשונה), הלכך לא אפשר.

אמר ליה ריש לקיש (ריש לקיש - לאו אמתניתין בעיא מרבי יוחנן, אלא בעלמא, וסדרה מסדרי הגמרא כאן משום דסופה לשאול 'ותהא מיתת ב"ד דוחה שבת') לרבי יוחנן: ותהא קבורת מת מצוה דוחה שבת מקל וחומר: ומה עבודה שדוחה שבת - קבורת מת מצוה דוחה אותה, מ'ולאחותו', כדתניא: (גבי נזיר כתיב: (במדבר ו,1) 'על נפש מת לא יבא', וכתיב בתריה) (במדבר ו,2) לאביו ולאמו ולאחיו ולאחותו [לא יטמא להם במתם כי נזיר אלקיו על ראשו] (וכולוהו יתירי נינהו דהא מ'כל נפשות' משתמע, ודרשינן להו בספרי [גורסת רש"י שונה מבגירסת הספרי שלפנינו] 'אביו - מה תלמוד לומר? הא לא בא אלא להוציא מת מצוה שמוותר ליטמא לו; 'לאמו' מה תלמוד לומר? לגופיה לא איצטריך, ולהתיר מת מצוה - הא מאביו נפקא! אלא להביא שאם היה זה נזיר כהן דיש עליו שתי קדושות - אין הכתוב מזהיר ליטמא אלא לאמו ולשאר קרובים, אבל מטמא למת מצוה; 'לאחיו' מה תלמוד? לומר שאם היה זה נזיר כהן גדול דקדושתו חמורה, שאף בלא נזירות אסור ליטמא לקרובים - אף על פי כן לאחינו הוא דלא יטמא, אבל מטמא הוא למת מצוה; ואם אינו ענין לנזיר גרידא, ולא לכהן הדיוט נזיר, תניהו ענין לנזיר וכהן גדול) ('ולאחותו') מה תלמוד לומר? הרי שהיה (כ"ג ונזיר, והולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו (דאיכא מצות טובא -) [עיי' תוספות ד"ה לאביו ולאמו, וד"ה הרי שהיה הולך]

(סנהדרין לה, ב)

ושמע שמת לו מת (קדומו) - יכול יטמא? אמרת (אפילו הכי 'לאחותו' הוא דאינו יטמא, אבל מיטמא למת מצוה): לא יטמא (דהא נזיר הוא, וכתיב (ויקרא כא, יא-במדבר ו,1) על נפשות וגו' ואורך דברים הוא לשון המשנה); יכול כשם שאינו מטמא לאחותו כך אינו מטמא למת מצוה? תלמוד לומר: 'ולאחותו' (דלא איצטריך אלא להאי, וללמד): (אף על פי שיש עליו קדושה הרבה ועסקי מצוה -) לאחותו - הוא דאינו מטמא (לאחותו הוא דהזהיר הכתוב שלא ליטמא), אבל מטמא למת מצוה; שבת שני דחת מפני עבודה אינו דין שתהא קבורת מת מצוה דוחה אותה? אמר ליה: רציחה תוכיח, שדוחה את העבודה (דכתיב 'מעם מזבחי תקחנו למות': שאם היה כהן רוצח, ורוצה לעבוד - מביאין אותו לידון בבית דין, ובלבד שלא יורידוהו מעל המזבח ממש אם כבר התחיל, דכתיב 'מעם מזבחי' ולא 'מעל') ואינה דוחה את השבת. רציחה גופה תדחה את השבת מקל וחומר: מה עבודה שדוחה את השבת רציחה דוחה אותה שנאמר (שמות כא, יד) [וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה] מעם מזבחי תקחנו למות - שבת, שני דחת מפני עבודה - אינו דין שתהא רציחה דוחה אותה!?

אמר רבא: כבר פסקה תנא דבי רבי ישמעאל (דלא דחיא שבת), דתנא דבי רבי ישמעאל:

(שמות לה, ג) לא תבערו אש [בכל משבתיכם ביום השבת] - מה תלמוד לומר (הא סלקא דעתא דאהבערה קאמר 'מה תלמוד לומר': הא כתיב (שמות כט, יא) 'לא תעשה כל מלאכה')?

(ופרכינן): מה תלמוד לומר? אי לרבי יוסי - ללאו יצאת (מכלל

שאר המלאכות, לומר לך שאין בה כרת וסקילה אלא לאו בעלמא), אי לרבי נתן -

לחלק יצאת (יצאת מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא: שלא תאמר 'עשאן לכל המלאכות

בהעלם אחת אינו חייב אלא אחת': לכך יצאת זו: להקיש אליה את כל הכלל, ולומר לך: מה זו

מיוחדת שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה, שהרי הזהיר עליה לאו בפני עצמה - אף כל

שהיא אב מלאכה חייבין עליה בפני עצמה), כדתניא: הבערה ללאו יצאת -

דברי רבי יוסי; רבי נתן אומר: לחלק יצאת.

אלא אמר רבא: תנא 'מושבות' קשיא ליה (לתנא, ועלה קאמר): 'מושבות'

מה תלמוד לומר (כל היכא דכתיב 'מושבותיכם' בא ללמד בכל מקום שאתם יושבין, ולהביא חוצה לארץ)? מכדי שבת חובת הגוף היא (חובה המוטלת על האדם, ואינה מוטלת על הקרקע,

כגון מצות שביעית, ולא על פירות קרקע, כגון ערלה וכלאים ותרומות ומעשרות), וחובת הגוף

נוהגת בין בארץ בין בחו"ל (ותנן בפרק קמא דקידושין (מ"ט, דף לו:)) כל מצוה התלויה בארץ, כלומר: על הקרקע ופירותיו - אינה נוהגת אלא בארץ, וכל שאינה תלויה בקרקע - בין בארץ בין בחו"ל, ויליף מעבודה זרה) - 'מושבותיכם' דכתב רחמנא למה לי?

משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד: לפי שנאמר (דברים כא, כב) [וכי יהיה

באיש חטא משפט מות והומת] [ותלית אתו על עץ] - שומע אני ('והומת') בין בחול

בין בשבת (דתייתי לך מק"ו מעבודה כדאמרין לעיל), והא מה אני מקיים (שמות

לא, יד) [ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם] מחלליה מות יומת [כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה]? בשאר מלאכות, חוץ ממיתת בית דין? או אינו אלא אפילו

מיתת בית דין (במשמע 'חילול'), ומה אני מקיים 'והומת'? - בחול,

אבל לא בשבת (דקל וחומר פריכא הוא: דאיכא למימר: קבורת מת מצוה תוכיח, שדוחה עבודה ואינה

דוחה שבת)? או אינו אלא אפילו בשבת (אפילו בשבת קאמר 'והומת', דקל וחומר לאו

פריכא הוא: דהאי דקא אמרת מקבורת מת מצוה - היא גופה תיקשי לך, ונימא דתידיחי שבת מקל וחומר

מעבודה) ? תלמוד לומר: 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם' (והכי מפרש לה בפרק קמא דיבמות), ולהלן הוא אומר (בפרשת רוצחים כתיב גבי מיתות בית דין): (במדבר לה, כט) והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם; מה מושבות האמור להלן = בית דין, אף מושבות האמור כאן = בית דין, ואמר רחמנא 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם' (אפילו לשריפת מיתת בית דין).

אמר אביי: השתא דאמרת אין רציחה דוחה את השבת (מ'לא תבערו') - (על כרחיך מהשתא) אין רציחה דוחה את העבודה מקל וחומר: ומה שבת שנידחת מפני העבודה אין רציחה דוחה אותה - עבודה, שהיא דוחה את השבת - אינו דין שלא תהא רציחה דוחה אותה!! אלא הא דכתיב 'מעם מזבחי תקחנו למות' - ההוא לקרבן יחיד [בחול], דלא דחי שבת.

אמר רבא: אי הכי (אי האי קל וחומר אתיא למידרש) - לא תהא רציחה דוחה קרבן יחיד מקל וחומר (תו לא מיתוקם 'מעם מזבחי': דאי בקרבן יחיד - הא איכא למידרש נמי קל וחומר שנדחה מפני קרבן יחיד, דקסבר נדרים ונדבות קריבים ביו"ט):

(סנהדרין לו, א)

מה יום טוב שנדחה מפני קרבן יחיד - אין רציחה דוחה אותו (דאין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד, דהא ב"ט נמי 'כל מלאכה לא תעשה' כתיב), קרבן יחיד שהוא דוחה את יום טוב - אינו דין שלא תהא רציחה דוחה אותו! (מסקנא דמילתיה דרבא היא): הניחא למאן דאמר 'אין נדרים ונדבות קריבין ביום טוב' (מצית לאוקמי 'מעם מזבחי' בקרבן יחיד, דלא דחי לא שבת ולא יום טוב, דתו לא מידרש קל וחומר, כדאמרן), אלא למאן דאמר 'נדרים ונדבות קריבין ביום טוב' (איכא למדרש קל וחומר, כדאמרן) מאי איכא למימר (ולההוא תנא היכא מוקמת 'מעם מזבחי')? (ופלוגתיהו במסכת ביצה [יט, א])

אלא אמר רבא: (על כרחיך אתא 'מעם מזבחי' ועקריה לקל וחומר, בין מקרבן יחיד בין מקרבן ציבור) לא מיבעיא למאן דאמר 'נדרים ונדבות קריבין ביום טוב', דהא (דכיון דקרבן יחיד דוחה יום טוב, אי אתית למידרש קל וחומר) לא מתקיים 'מעם מזבחי' כלל (ועל כרחיך לא תדרש קל וחומר, ואתא קרא ועקריה); אלא אפילו למאן דאמר 'נדרים ונדבות אין קריבין ביום טוב' (ואיכא לאוקמי לקרא בקרבן יחיד דליכא קל וחומר, ובקרבן ציבור לא בעית לאוקמיה לקרא משום קל וחומר; על כרחיך ממשמעותיה מיתוקם נמי בקרבן ציבור) - הכתיב 'מעם מזבחי': מזבחי (משמע) המיוחד לי, ומאי נינהו? - תמיד (שהוא עיקר כל הקרבנות), ואמר רחמנא (שמות כא, יד) [וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה] מעם מזבחי תקחנו למות.

דיני ממונות הטמאות והטהרות כו' [מתחילין מן הגדול, דיני נפשות מתחילין מן הצד]:

אמר רב: אנא הואי במניינא דבי רבי, ומינאי ידי הו מתחלי ברישא (במניינא דסיקריקון אמרה רב, בפרק 'הניזקין' [גיטין דף נח:]), דקתני [משנה גיטין פ"ה מ"ו] 'רבי הוסיב בית דין ונמנו שאם שהתה בפני סיקריקון שנים עשר חדש כו' ואמר רב: אנא הוה בההוא מניינא, ומינאי ידי הוה דאתחילו ברישא).

והא אנן 'מתחילין מן הגדול' תנן?

אמר רבה בריה דרבא, ואיתימא רבי הלל בריה דרבי וולס: שאני מניינא דבי רבי, דכולהו מנייניהו מן הצד הו מתחלי (מפני ענוה יתירה שהיתה בו).

ואמר רבה בריה דרבא, ואיתימא רבי הלל בריה דרבי וולס: מימות משה ועד רבי - לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד (תורתן וגדולתן של ישראל באדם אחד שאין כמותו בכל ישראל בתורה ובגדולה, כגון משה, שהיה גדול על כל ישראל במלכות ובתורה, וכן רבי בנשיאות ובתורה).

ולא? הא הוה יהושע!?

הוה אלעזר (חבירו בתורה, ולא הוה 'מקום אחד').

והא הוה פנחס (משמתו יהושע ואלעזר)?!

הו זקנים (כגון עתניאל ואבצן וכו').

והא הוה שאול?

הוה שמואל.

והא נח נפשיה?

כולהו שניה קאמרינן.

והא הוה דוד?

הוה עירא היאירי (במועד קטן (דף טז): אמרינן דהוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות, ודוד היה מנהיגו עליו לראש, דכתיב (ש"ב כ,כו) [וגם] עירא היאירי היה כהן לדוד) .

והא נח נפשיה?

כולהו שניה קאמרינן .

והא הוה שלמה?

הוה שמעי בן גרא (שמעי גדול היה, כדאשכחן שירד לקראת דוד הירדן באלף איש) .

והא קטליה?

כוליה שניה קאמרינן .

הא הוה חזקיה?

הוה שבנא (שהיה ישיבתו גדולה משל חזקיה, כדאמר בפרק 'זה בורר' (דף כו) .

והא איקטיל?

כולהו שניה קאמרינן .

והא הוה עזרא?

הוה נחמיה בן חכליה .

אמר רב אדא בר אהבה: אף אני אומר: מימות רבי עד רב אשי לא

מצינו תורה וגדולה במקום אחד .

ולא? והא הוה הונא בר נתן?

הונא בר נתן מיכף הוה כייף ליה לרב אשי .

דיני נפשות מתחילין מן הצד:

מנא הני מילי?

אמר רב אחא בר פפא: אמר קרא: (שמות כג,ב) [לא תהיה אחרי רבים לרעת] לא תענה על רב [לנטת אחרי רבים להטת] - לא תענה על רב (כתיב בלא יו"ד; משמע: לא תחלוק על מופלא של בית דין; הלכך לא מתחילין מיניה, דלמא חזא ליה חובה ולא פלגינא עילויה, ומתחילין מן הצד (שלא? שמא? ישמע) אחד דברי אחד מן המזכים ויסכים עמו [עיי' מהרש"א ומהרש"ל])

רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מהכא: (שמואל א כה,יג) ויאמר דוד לאנשיו

חגרו איש את חרבו ויחגרו איש את חרבו ויחגור גם דוד את חרבו [ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש

ומאתים ישובו על הכלים] ('ויחגור גם דוד חרבו' - באחרונה נמנו עליו [על נבל הכרמלי] לדונו משום

מורד במלכות) .

אמר רב: שונה אדם לתלמידו ודן עמו בדיני נפשות (שונה אדם לתלמידו ומראה לו פנים לזכות ולחובה בתוך הדין ודן עמו ונמנה עמו או לזכות או לחובה, ומטין הדין על פי התלמיד כאחד מן הדיינים) .

[האם זהו חידוש של רב? הרי כבר כמאה שנים מלפני שרב היה תלמיד לא דנו

דיני נפשות?]

מיתבי [תופסתא סנהדרין פ"ז,מ"ב]: 'הטהרות והטמאות (שהוראתן ביחיד, ואין בהם מנין אלא אם

כן חולקין וצריך לעמוד למנין: אם רבו הטמאין או המטהרין): האב ובנו, הרב ותלמידו - מונין להם שנים

(מונין את האב ובנו או את הרב ותלמידו בשנים); (אבל) דיני ממונות ודיני נפשות (כ"ג) ודיני מכות

(שמנין שלהם אף בתחילת הדין מן התורה: שזה צריך שלשה, (וכן) קידוש החדש (שצריך שלשה, ד'משפט'

כתיב ביה: (תהלים פא,ה) כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב ומוקמינן ליה בקידוש החדש במסכת ראש

השנה (דף כה:)) ועיבור שנה (שצריך שלשה חמשה ושבעה): אב ובנו, הרב ותלמידו - אין מונין להן אלא

אחד (אין האב ובנו כשרין זה עם זה, ולא הרב ותלמידו נמנין, אלא אחד; וסיפא דברייתא: לא ישב בצידו

ואפילו שותק, אלא יעמוד והולך לו) ! ?

(סנהדרין לו,ב)

כי קאמר רב (דתלמידו נמנה) - (לא אמר אלא) כגון רב כהנא ורב אסי ,

דלגמריה דרב הווי צריכי (למה ששמע מדבו) , ולסבריה דרב (למצוא ראיות

וליישב הטעמים) לא הווי צריכי (הלכך גברא באפי נפשיה הוא: דאי משום גמרא דשמע מיניה כל

ישראל נמי - ממש קבלו, ואין אלו טעמים הבנת לבו, דנימא: אם היתה חכמתו מפי רב אחר הוי אומר טעם

אחר) .

אמר רבי אבהו: (תנן במתניתין (לב,א)) עשרה דברים יש בין דיני ממונות

לדיני נפשות, וכולן אין נוהגין בשור הנסקל (להיות שוה לדיני נפשות, אף

על פי שאמרנו בפרק קמא (ב,א) לענין עשרים ועלשה: כמיתת בעלים כך מיתת השור) חוץ מעשרים

ושלשה (שצריך עשרים ועלשה, כדיני נפשות) .

מנא הני מילי?

אמר רב אחא בר פפא: דאמר קרא: (שמות כג,ו) לא תטה משפט אביון בריבו (לא

תטה לרעה על פי אחד, אבל אתה מטה לחובה דין השור על פי אחד); משפט אביון אי אתה

מטה, אבל אתה מטה משפט של שור הנסקל (ומהכא גמיר לכולהו מעלות דלא נהיגי חוץ מעשרים ושלשה; ומסתברא דהיקש להכי אתי, שהוא עיקר הדין ותחילתו, אבל כולהו אינן - להצלה אתי, ומה לנו לחוס על שור המועד? מוטב לקיים בו 'ובערת הרע' (דברים יט, יט) .

'עשרה' ? הא ט' הו' ?

(והדר פרקינן אאתקפתין:) הא עשרה קתני (והא עשרה תנן במתניתין) ! ?
(ואמר האי דקשיא לן 'תשעה הו') משום דאין הכל כשרין ועשרים ושלשה -
חדא היא (דמאי טעמא ממזר פסול מדיני נפשות? משום דבעינן עשרים ושלשה, דהיינו סנהדרין,
ובסנהדרין כתיב 'ונשאו אתך' (שמות יח, כב; במדבר יא, יז) - בדומין לך, מיוחסין כמותך) .
הא איכא אחריתי, דתניא [תוספתא פ"ז מ"ג]: אין מושיבין בסנהדרין זקן
וסריס (ששכח כבר צער גדול בנים ואינו רחמני, וכן סריס) ומי שאין לו בנים. רבי
יהודה מוסיף: אף אכזרי; וחילופיהן במסית [תוספתא סנהדרין פ"י
מ"ה]: הסריס ומי שלא ראה לו בנים יושבין בדינו ורבי יהודה מוסיף את
האכזרי [- דרחמנא אמר (דברים יג, ט) (לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו) ולא
תחמול ולא תכסה עליו .

הכל כשרין לדון דיני ממונות:

'הכל' - לאתויי מאי?

אמר רב יהודה: לאתויי ממזר.

הא תנינא חדא זימנא [נדה פ"ו מ"ג]: 'כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני
ממונות, ויש ראוי לדון דיני ממונות ואין ראוי לדון דיני נפשות' והוינן בה: לאתויי
מאי? ואמר רב יהודה: לאתויי ממזר! ?
חדא לאתויי גר וחדא לאתויי ממזר, וצריכי: דאי אשמעינן גר -
דראוי לבא בקהל, אבל ממזר אימא לא! ואי אשמעינן ממזר - דבא
מטיפה כשרה (מזרע ישראל), אבל גר דלא בא מטיפה כשרה - אימא לא! ?
צריכא .

ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות:

מאי טעמא?

דתני רב יוסף: כשם שב"ד מנוקין בצדק - כך מנוקין מכל מום

(פגם משפחה) .

אמר אמימר: מאי קרא? (שיר השירים ד, ז) כולך יפה רעיתי ומום אין בך .

ודילמא מום ממש?

אמר רב אחא בר יעקב: אמר קרא: (במדבר יא, טז) [ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים
איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו ולקחת אתם אל אהל מועד] והתיצבו שם עמך - עמך
בדומין לך .

ודילמא התם משום שכינה (הנך דבימי משה הוא דבעינן מיוחסין, שיהו דאוי שתשרה שכינה

עליהן: שכינה - דכתיב (במדבר יא, יז) ואצלתי מן הרוח) ?

אלא אמר רב נחמן בר יצחק: אמר קרא: (שמות יח, כב) [ושפטו את העם בכל עת והיה
כל הדבר הגדל וביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך] ונשאו אתך - 'אתך' - בדומין
לך ליהוי (ונשאו אתך בסנהדראות: שחילק לו יתרו לשפוט את העם, דאין כאן משום שכינה, דכתיב
'הקל מעליך ונשאו אתך', ולא מן 'ונשאו אתך במשא העם' (במדבר יא, יז) יליף, דההוא בשבעים זקנים שהלכו
עמו לאהל מועד כתיב, ומשום שכינה) .

משנה :

סנהדרין (אף של כ"ג) היתה כחצי גורן עגולה (בעגולה היו יושבין) כדי
שיהו (כולן) רואין זה את זה (לפי שאם היו יושבין בשורה - אין פני הראשונים רואין זה
את זה, ובעגולה שלימה - אין יושבין, לפי שצריכים בעלי הדין והעדים ליכנס לדבר בפני כולם: שיהו כולם
רואין את העדים ומדקדקין בדברים, ולא שיהא פני העדים לשורה זו ואחוריהם לזו) ;
ושני סופרי הדיינין עומדים לפניהם: אחד מימין ואחד משמאל,
וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין (שניהם כותבין דברי המזכין ושניהם
כותבין דברי המחייבים: שאם יטעה האחד - יוכיח כתבו על של חבירו) ;
רבי יהודה אומר: שלשה (שלשה הוו: שמתוך טורח הסעמים שירבה עליהן - יטעו בדבר) :
אחד כותב דברי המזכין, ואחד כותב דברי המחייבין, והשלישי
כותב דברי המזכין ודברי המחייבין (ומתוך שאין טורח רב עליהם - לא יקצרו בדבר,
ואם יטעה אחד מהם - יוכיח כתב של שלישי) .

(סנהדרין לז, א)

[המשך המשנה]

ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניו (אף הן כעגולה אלא שהגדולים יושבין על הספסלין והתלמידים על הקרקע) (שלש שורות: כל אחת כמנין סנהדרין: עשרים ושלשה: שאם יחלקו הכ"ג - רובן מחייבין ומיעוט מזכין, והטייה לרעה אין על פי אחד, וצריך להוסיף שנים שנים עד שבעים ואחד, הלכך צריך להושיב לפניו ארבעים ושמונה להשלמת שבעים ואחד, ולא אורח ארעא לעשות שורות לתלמידים של כ"ד שתהא מרובה משל דיינין, ולא לעשות שורות קטנות, ולא שתיים של כ"ג ואחד של שנים תלמידים; הלכך עבדי שלש שורות); כל אחד ואחד מכיר את מקומו (לפי שבתחלה כסדר הושיבו: שורה ראשונה גדולה משל שניה, והיא גדולה מן השלישית, וגם בכל שורה ושורה הושיבו כסדר: הגדול בראש, שני למטה הימנו, וכן כולן: זה למטה מזה, לפיכך צריך כל אחד להכיר מקומו) הוצרכו לסמוך (כגון שמת אחד מן הדיינים) - סומכין מן הראשונה (מהראשונים, שהם גדולים מכולן); אחד מן השניה בא לו לראשונה, אחד מן השלישית בא לו לשניה (ולא שיביאו מן הקהל לראשונה, לפי שהגרוע מן התלמידים שבשורות - גדול מגדול שבקהל); בוררים להן עוד אחד מן הקהל ומושיבין אותו בשלישית ולא היה (אותו שנברר מן הקהל) יושב במקומו של ראשון (ראש בשורה שלישי) אלא יושב במקום הראוי לו (בסוף השורה; וכן אותו שבא מן השלישי לשניה, וכן אותו שנסמך מן הראשונים - לא היה יושב במקומו של ראשון, אלא כולן בסוף השורות, וכל בני השורה נמשכין איש איש למעלה ממקומו, וממלאין זה מקומו של זה, מפני שהקטן שבדיינים גדול מן הגדול שבתלמידי הראשונה, והקטן שבראשונה - גדול מן הגדול שבשניה; הלכך כי יידי - כולוהו ניידי; כשמת אחד מהן ומושיבין אחר חליפו - כולן צריכין לנוד, איש איש ממקומו) .

גמרא :

מנא הני מילי (דבעגולה היו יושבים) ?

אמר רבי אחא בר חנינא: דאמר קרא: (שיר השירים ג, ג) שורך אגן הסהר (עגול הוא) אל יחסר המזג וגו' [בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים]

'שורך' - זו סנהדרין; למה נקרא שמה 'שורך' ? - שהיא יושבת בטיבורו של עולם (שבית המקדש באמצע של עולם);

'אגן' - שהיא מגינה על כל העולם כולו;

'הסהר' - שהיא דומה לסהר (בעגולה);

'אל יחסר המזג' (מזג: שני חלקי מים ואחד יין) - (אל יחסרו מחלק השלישי שהוא כדי הראוי למזג) - שאם הוצרך אחד מהם לצאת (לעסקיו חוץ ללישכה) -

רואין: אם יש עשרים ושלשה (שליש של שבעים) כנגד סנהדרין קטנה - יוצא ואם לאו אינו יוצא.

'בטנך ערימת חטים' - מה ערימת חטים הכל נהנין ממנה, אף סנהדרין הכל נהנין מטעמיהן;

'סוגה בשושנים' (סייג הוא גדר) - שאפילו כסוגה של שושנים (גדורה בשושנים, כלומר: באזהרה קלה ובהבדלה מועטת) - לא יפרצו בהן פרצות (הם נפרשין מן העבירה, ואינם צריכים גדר אבנים להפסיק: שאפילו אין רחוקין מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם - לא יפרצו בה פרצות הגדר), והיינו דאמר ליה ההוא מינא לרב כהנא:

אמרינו נדה שרי ליחודי בהדי גברא; אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת (אוחזת ודולקת, כמו (שבת דף כח) 'שקיפלה ולא הבהבה' ובלע"ז פלמי"ד) ?

אמר ליה: התורה העידה עלינו: 'סוגה בשושנים': שאפילו כסוגה בשושנים לא יפרצו בהן פרצות.

ויש לקיש אמר: מהכא: (שיר השירים ג, ג) כפלח הרמון רקתך [מבעד לצמתך] - אפילו ריקנין שבך מלאין מצות כרמון.

רבי זירא אמר: מהכא: (בראשית כז, כז) [ויגש וישק לו] וירח את ריח בגדיו [ויברכהו ויאמר ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'] - אל תיקרי 'בגדיו' אלא 'בוגדיו'.

הנהו בריוני (פריצים; לשון בורים) דהוה בשיבבותיה דרבי זירא (גוצא הוה, ונחרכו שוקיו על ידי מעשה דבדיק נפשיה בתנורא שגירא ב'השוכר את הפועלים' (בבא מציעא פה). וקרו ליה 'חריכא קטן שקי'), דהוה מקרב להו כי היכי דניהדרו להו בתיובתא והו קפדי רבנן.

כי נח נפשיה דרבי זירא, אמרי: עד האידנא הוה חריכא קטין שקיה דהוה בעי עלן רחמי, השתא מאן בעי עלן רחמי? הרהרו בלבייהו ועבדו תשובה.

שלש שורות כו' [של תלמידי חכמים יושבין לפניו], כל אחד ואחד מכיר את מקומו; הוצרכו לסמוך - סומכין מן הראשונה; אחד מן השניה בא לו לראשונה,

אחד מן השלישית בא לו לשניה; בוררים להן עוד אחד מן הקהל ומושיבין אותו בשלישית ולא היה יושב במקומו של ראשון אלא יושב במקום הראוי לו:]
אמר אביי: שמע מינה (מדקתני 'לא היה יושב במקומו של ראשון') כי ניידה - כולו ניידה (כדפרישית לעיל).
ולימא להו: עד האידנא הוה יתיבנא ברישא, השתא מותביתו לי בדנבי (בזנבות) !?
אמר אביי: דאמרי ליה הכי: הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים.

משנה:
כיצד 'מאיימין את העדים' [בפ"ג מ"ו] (שלא יעידו עדות שקר)?
על עידי נפשות³: היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן: שמא תאמרו מאומד (בגמרא מפרש) ומשמועה, עד מפי עד ומפי אדם נאמן? שמא אי אתם יודעין שסופנו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה? הווי יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות: דיני ממונות, אדם (אם העיד שקר) נותן ממון (לזה שנפסד על ידו ומחזירו לו) ומתכפר לו; דיני נפשות - דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם, שכן מצינו בקין שהרג את אחיו, שנאמר (בראשית ד'), [ויאמר מה עשית קול] דמי אחיך צועקים [אלי מן האדמה]; אינו אומר 'דם אחיך' אלא 'דמי אחיך': דמו ודם זרעותיו; דבר אחר 'דמי אחיך': שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים; (כל זה אומר להם): לפיכך נברא אדם יחידי (להראותך שמאדם אחד נברא מלואו של עולם): ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא; ומפני שלום הבריות: שלא יאמר אדם לחבירו "אבא גדול מאביך"; ושלא יהיו המינים אומרים: הרבה רשויות בשמים (וכל אחד ברא את שלו); ו(עוד לכך נברא יחידי): להגיד גדולתו של הקב"ה (להראות לדורות הבאים גדולתו של הקב"ה): שאדם טובע כמה מטבעות בחותם (היינו אותו ברזל שהצורה חקוקה בו) אחד (כל המטבעות שאדם טובע ע"י ברזל אחת), כולן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון (שבחותם הראשון כל הדורות טבועות: שלא היה תחלה אלא חותם אחד), ואין אחד מהן דומה לחבירו; לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר "בשבילי נברא העולם" (כלומר: חשוב אני כעולם מלא! לא אטרד את עצמי מן העולם בעבירה אחת וימשוך ממנה);
ושמא תאמרו

(סנהדרין לז, ב)

המשך המשנה

"מה לנו ולצרה הזאת (להכניס ראשינו בדאגה הזאת, אפילו על האמת)?
והלא כבר נאמר (ויקרא ה, א) [ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה] והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד וגו' [ונשא עינו] (עליכם מוטל חובה ונשיאות עון אם לא תגידו מה שראיתם);
ושמא תאמרו "מה לנו לחוב בדמו של זה (להיות מתחייבים מדמו של זה)" (נוח לנו לעמוד ב'אם לא יגיד')?
והלא כבר נאמר (משלי יא, י) [בטוב צדיקים תעלץ קריה] באבוד רשעים רנה (אם רשע הוא אין כאן עונש).

גמרא:

תנו רבנן: כיצד 'מאומד'? - אומר להן: שמא כך ראיתם: שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתם אחריו, ומצאתם סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר? אם כך ראיתם - לא ראיתם כלום.

³ המשנה כאן מתיחסת למשנה ו בפ"ג: 'כיצד בודקין את העדים? היו מכניסין אותן לחדר ומאיימין עליהן' - וכאן הפירוט - אך רק לגבי דיני נפשות; לעיל, בדף כט, א הגמרא שואלת 'מאי אמרין להו?' - ועונה תשובות שונות, לא כמשנה כאן, ומסתבר לכאורה שתשובות אלה מתייחסות לדינים שאינם דיני נפשות, כגון: מלקות וממונות! וכן משמע מהלשון שם: 'אמרין' - אנחנו; אבל כאן 'היו' - בלשון עבר

תניא: אמר רבי שמעון בן שטח: אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה, ורצתי אחריו, וראיתי סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר, ואמרתי לו: "רשע! מי הרגו לזה? או אני או אתה (שמעון בן שטח קאמר ליה הכי), אבל מה אעשה - שאין דמך מסור בידי, שהרי אמרה תורה (דברים יז,1) על פי שנים עדים [או שלשה עדים] יומת המת [לא יומת על פי עד אחד]; היודע מחשבות יפרע מאותו האיש שהרג את חבירו!" אמרו: לא זזו משם עד שבא נחש והכישו ומת.

והאי - בר נחש הוא? והאמר רב יוסף וכן תני דבי חזקיה: מיום שחרב בית המקדש, אף על פי שבטלה סנהדרי - ארבע מיתות לא בטלו; לא בטלו? והא בטלו! אלא דין ארבע מיתות (פורענות בידי שמים הדומה למיתה שהוא מחוייב בה) לא בטלו: מי שנתחייב סקילה: או נופל מן הגג (דומיא דסקילה, כדתנן לקמן (דף מה:)) 'בית הסקילה היתה גבוהה שתי קומות וקומה שלו - הרי כאן שלש) או היה דורסתו; מי שנתחייב שריפה: או נופל בדליקה או נחש מכישו (דקלי ליה זיהרא: ארס של נחש שורפו); מי שנתחייב הריגה: או נמסר למלכות או ליסטיין באין עליו (שדרכן להרגו בסייף; וכן נמסר למלכות: שמתיוין ראשו); מי שנתחייב חנק: או טובע בנהר או מת בסרוני. אמרי: ההוא חטא אחריתי הוה ביה (שהיה מחוייב שריפה שהיא חמורה דאילו רוצח בסייף הוא ומיתת סייף קלה כדאמרין בארבע מיתות (לקמן דף מט:)) דאמר מר "מי שנתחייב שתי מיתות בית דין - נידון בחמורה".

מאומד וכו' :

בדיני נפשות הוא דלא אמדינן, הא בדיני ממונות אמדינן (עדות מאומד; מדתנן ליה גבי איום עידי נפשות, ולא תנן ליה גבי איום עידי ממונות, בפרק 'דיני ממונות' (לעיל דף כט.)), דאמרין להו: סהדי שקרי אאוגרייהו - זילין!); כמאן? כרבי אחא, דתניא: 'רבי אחא אומר: גמל האוחז' (נושך) שמעתי, ולי נראה: כשהגמל הזכר מזדווג עם הנקבה - קרי ליה 'אוחז', דאמר בבבבורות (דף ח:)) 'גמל אוחז כנגד אוחז' (בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצידו - בידוע שזה הרוג' (שדרך סוסיים מזויינים להכות סוסיים שבצידו, והיינו מאומד. [נראה בעליל שלגירסת רש"י היה גם דוגמא של אומד בסוסיים])

וליסעמין עד מפי עד (דתנן הכא, ולא תנא לה אאיום בעידי ממון), דקתני - בדיני נפשות הוא דלא אמרינן, הא בדיני ממונות אמרינן? והתנן: אם אמר "הוא (המחוייב) אמר לי שאני חייב לו" (אבל לא בפני התובע אמר לנו כן), "איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו (שזה חייב לזה: שהוא ראה בהלוואה)" (היינו עד מפי עד) - לא אמר כלום (לא הויה הודאה), עד שיאמר "בפנינו הודה לו (שניהם היו שם) שהוא חייב לו מאתים זוז" - אלמא אף על גב דפסילי בדיני ממונות, אמרינן להו [רק] בדיני נפשות - הכא נמי: אף על גב דפסילי בדיני ממונות, אמרינן להו [רק] בדיני נפשות (להרבות הדברים ולפרש לאיים; ובדיני ממונות לא איכפת לן לאיים עליהם כל כך).

הו יודעים כו' [שלא כדיני ממונות דיני נפשות: דיני ממונות, אדם נותן ממון ומתכפר לו; דיני נפשות - דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם, שכן מצינו בקין שהרג את אחיו, שנאמר (בראשית ד,11) [ויאמר מה עשית קול] דמי אחיך צועקים [אלי מן האדמה]; אינו אומר 'דם אחיך' אלא 'דמי אחיך': דמו ודם זרעותיו; דבר אחר 'דמי אחיך': שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים; לפיכך נברא אדם יחידי: ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא]: אמר רב יהודה בריה דרבי חייא: מלמד שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות (לכך נאמר דמי) פציעות פציעות (מכת חרב קרי פצעים) שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה עד שהגיע לצוארו.

ואמר רבי יהודה בריה דרבי חייא: מיום שפתחה הארץ את פיה וקיבלתו לדמו של הבל - שוב לא פתחה, שנאמר (ישעיהו כד,25) מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק [ואמר רזי לי רזי לי רזי לי בגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו] - מכנף הארץ ולא מפי הארץ.

איתיביה חזקיה אחיו: (במדבר טז,1) ותפתח הארץ את פיה [ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש]!

אמר ליה: לרעה פתחה, לטובה לא פתחה.

ואמר רבי יהודה בריה דרבי חייא: גלות מכפרת עון מחצה:

מעיקרא כתיב (בראשית ד,12) [הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר] והייתי נע ונד

[בארץ והיה כל מצאי יהרגני] ולבסוף כתיב (בראשית ד,26) [ויצא קץ מלפני ה'] וישב בארץ נוד

[קדמת עדן] (ולא כתיב 'נע': שכיפרה לו גלותו, דכתיב 'ויצא קין');

אמר רב יהודה: גלות מכפרת שלשה דברים (חרב ורעב ודבר), שנאמר (ירמיהו כא, ט) הַיּוֹשֵׁב בְּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בַּחֶרֶב בָּרָעַב וּבַדְּבַר וְהִיוָצֵא וּנְפַל אֶל הַכְּשָׁדִים הַצְרִים עֲלֵיכֶם יָחִיהָ וְהִיתָה לוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל.

רבי יוחנן אמר: גלות מכפרת על הכל, שנאמר (ירמיהו כב, ל) כֹּה אָמַר ה' כְּתֹבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גֵבֶר לֹא יִצְלַח בְּיָמָיו כִּי לֹא יִצְלַח מִזְרְעוֹ אִישׁ יוֹשֵׁב עַל כֶּסֶף דּוֹד וּמוֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה (לֹא יִצְלַח שׁוֹם הַצִּלְחָה, וּבִיכְנִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה כְּתִיב), וּבִתְרֵי דְגֻלָּה כְּתִיב (דְּבָרֵי הַיָּמִים א ג, יז) וּבְנֵי יִכְנִיָּה אֲסִיר שְׁלֵתִיאל בְּנוֹ: 'אֲסִיר' - שְׁעִיבְרָתוֹ אִמּוֹ בְּבֵית הָאֲסוּרִין, 'שְׁלֵתִיאל' - שֶׁשְׁתָּלוּ אֶל שָׁלָא כְּדֶרֶךְ הַנִּשְׁתַּלִּין; גְּמִירֵי שְׁאִין הָאֵשָׁה מִתְּעַבְרָת מְעוּמָד

(סנהדרין לח, א)

והיא נתעברה מעומד (שהיה בית האסורין צר, ואין מקום לשכב, ושילשלו שם אשה; ובאגדה דויקרא רבה אמרה לה);

דבר אחר 'שְׁלֵתִיאל': שֶׁנִּשְׁאָל עַל אֲלָתוֹ אֵל (לְהַתִּיר לוֹ גְּזִירָה שֶׁנִּשְׁבַּע שְׁלָא יִהְיֶה לוֹ בֶּן, וְהַתִּירוֹ לוֹ פְּמִלִּיא שֶׁל מַעְלָה; וּשְׁבֻעָה כְּתִיבָה בַּהֲהִיא פֶּרֶשָׁה ד' כְּתֹבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה בְּס' יִרְמִיָּה (כב, ה) [וְאֵם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נֹאם ה' כִּי לַחֲרָבָה יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה]); [וּבְנֵי הוּא] 'זְרוּ כֻכָּל' - שֶׁנִּזְרַע בְּכֻכָּל, וּמָה שְׁמוֹ? 'נַחֲמִיָּה בֶּן חַכְלִיָּה' שְׁמוֹ!

יהודה וחזקיה בני רבי חייא, הוו יתבי בסעודתא קמי רבי, ולא הוו קא אמרי ולא מידי; אמר להו: אגברו חמרא אדרדקי כי היכי דלימרו מילתא. כיון דאיכסום פתחו ואמרו אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ראש גולה שבכבל ונשיא שבארץ ישראל שנאמר (ישעיהו תי, יז) וְהָיָה (מושיענן של ישראל) לְמַקְדָּשׁ (של ישראל) וְלֹאֲבָן נֶגֶף (ממנה) הַגְּלוּת שֶׁמִּנְגַּפְתָּ אֶת הָרְגָלִים) וְלִצְוֹר מַכְשׁוֹל (סלע מַכְשֵׁלָה יְהִיָּה) לְשָׁנֵי בְּתֵי יִשְׂרָאֵל [לִפְחָ וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם]

אמר להם: בניי! קוצים אתם מטילין לי בעיניי!

אמר ליה רבי חייא: רבי! אל ירע בעיניך: יין ניתן בשבעים אותיות (בגימטריא) וסוד ניתן בשבעים אותיות, נכנס יין יצא סוד.

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא, ואמרי לה אמר רב חסדא דרש מרי בר מר: מאי דכתיב (דניאל ט, יד) וְיִשְׁקָד (וימהר, כמו 'שוקד אני' ומתרגמינן 'מוחי' (ירמיה א, יב)) ה' עַל הָרַעָה וּבִיָּאָה עֲלֵינוּ כִּי צָדִיק ה' אֱלֹהֵינוּ [עַל כָּל מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְלֹא שִׁמְעָנוּ בְּקִלּוֹ] - מִשׁוֹם דְּצָדִיק ה' - וְיִשְׁקָד ה' עַל הָרַעָה וּבִיָּאָה עֲלֵינוּ?

אין! צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים (ומיהר) גלות צדקיהו (שהיא באחרונה) ועוד גלות יכניה קיימת (שעדיין לא מתו אותן שגלו לבבל עם יכניה שהיו חכמים בתורה ולמדום לבני גולה האחרונה), דכתיב ביה בגלות יכניה (מלכים ב, כד, טז) [וְאֵת כָּל אֲנָשֵׁי הַחֵיָל שִׁבְעַת אֲלָפִים] הַתְּרָשׁ וְהַמִּסְגָּר אֵלֶּף [הַכָּל גְּבוּרִים עָשִׂי מַלְחָמָה וּבִיָּאָם מֶלֶךְ בָּבֶל גּוּלָה בָּבֶלָה]; 'חֲרָשׁ' - כִּיּוֹן שְׁפּוֹתָחִין (בתורה) - הַכָּל נַעֲשׂוּ כַחֲרָשִׁין (קרי ביה 'הַתְּרָשׁ'); 'מִסְגָּר' - כִּיּוֹן שְׁסוּגְרִין בַּהֲלָכָה (כִּיּוֹן דְּסוּגְרִין דְּבַר הַלָּכָה הַנִּעְלָמָת מֵהוּן) שׁוֹב אֵין פּוֹתָחִין (אֵין לֵה פּוֹתָחִין אַחֲרֵיהֶם); וְכַמָּה הִיוּ? - אֵלֶּף.

עולא אמר: שהקדים שתי שנים ל'ונושנתם' [דברים ד, כה]: כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני ה' אלקיך להכעיסו] (צדקה של שקידה, היינו: הקדים חורבן שתי שנים לגימטריא ד'ונושנתם', דהיינו תמני מאה וחמשים ותרתין, והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים שנכנסו לארץ, דכתיב (מלכים א, ו, א) וְהָיָה בְּשִׁמְנִים שָׁנָה וָאַרְבַּעַּ מֵאוֹת שָׁנָה וָגו' [לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשָׁנָה הַרְבִּיעִית בַּחֲדָשׁ זֶה הוּא הַחֲדָשׁ הַשְּׁנִי לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וּבֵן הַבַּיִת לֵה'; וַיְמִי בֵּית הָרִאשׁוֹן - ד' מאות ועשר, הרי ח' מאות ותשעים; צא מהם מ' שנה שנשתהו במדבר - הרי שמנה מאות וחמשים; ואילמלי הִיָּה מִמֵּתִין עַד 'וְנוֹשַׁנְתָּם' - הִיָּה מִתְקִיִּים בָּהֶם 'כִּי אֲבָד תֹּאבְדוֹן מֵהָר'... 'וְהַשְׁמַד תִּשְׁמְדוּן' דְּכָתִיב בַּהֲהִיא פֶּרֶשָׁתָא (דברים ד, כו)).

אמר רב אחא בר יעקב: שמע מינה: 'מהרה' דמרי עלמא - תמני מאה וחמשים ותרתין הוו (דהוא גימטריא ד'ונושנתם'; וקרי ליה 'אבד תאבדון מהר' והקדמה דשתי שנים - צדקה היתה).

לפיכך כו' [נברא אדם יחידי: ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא; ומפני שלום הבריות: שלא יאמר אדם לחבירו "אבא גדול מאבין"; ושלא יהו המינים אומרים: הרבה רשויות בשמים]: תנו רבנן: אדם יחידי נברא, ומפני מה? - שלא יהו המינים אומרים "הרבה רשויות בשמים";

דבר אחר: מפני הצדיקים ומפני הרשעים: שלא יהו הצדיקים אומרים "אנו בני צדיק" (אבינו צדיק נברא לפיכך אנו צדיקים ואין אנו צריכין להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה), "ורשעים אומרים "אנו בני רשע" (ואין אנו זקוקין בתשובה ולהצטדק כי לא יועיל);

דבר אחר: מפני המשפחות: שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו; ומה עכשיו - שנברא יחיד - מתגרות, נבראו שנים על אחת כמה וכמה (יאמרו זה לזה אבא גדול מאביך)!

דבר אחר: מפני הגזלנין ומפני החמסנין (שיאמרו "קרקע זה לבני אבינו הראשון היתה, ולא לבני אביכם"); ומה עכשיו שנברא יחיד - גוזלין וחומסין, נבראו שנים - על אחת כמה וכמה.

ולהגיד גדולתו כו' [של הקב"ה: שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד, כולן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחבירו]:

תנו רבנן: להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה, אבל הקדוש ברוך הוא טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו, שנאמר: (איוב לח, יד) **תתהפך כחומר חותם** (לאחר מיתתו של אדם מתהפך חותם שלו לחומר) **ויתיצבו כמו לבוש** (בתחיית המתים; ומדקרי ליה 'חותם' שמע מינה בחותם הן טבועין); ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה? שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה, ויאמר "שלי היא" (ואין אדם מכחישו הואיל ואין היכר ביניהן), שנאמר (איוב לח, טו) **וימנע מרשעים אורם** (קלסתר פניו) (ומתוך כך שלא יהא קלסתר פנים דומה לשל חביריהם) - **וזרוע רמה תשבר** (שאינו יכול לומר "שלי היא").

תניא: היה רבי מאיר אומר: בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו: בקול במראה ובדעת; בקול ובמראה - משום ערוה (שלא יתחלף לאשה בבעלה לא ביום מפני המראה ובלילה מפני הקול); ובדעת - מפני הגזלנין והחמסנין (אם יודע מה בלב חבירו יחפש מצפוניה וידע היכן ממנו).

תנו רבנן: אדם נברא בערב שבת, ומפני מה? - שלא יהו המינים אומרים "שותף היה לו" (שותף היה אדם) להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית" (לפיכך קדמו לו כולם);

דבר אחר: שאם תזוח דעתו עליו, אומר לו: "יתוש קדמך במעשה בראשית";

דבר אחר: כדי שיכנס למצוה (שבת) מיד;

דבר אחר: כדי שיכנס לסעודה מיד (שימצא הכל מוכן ויאכל מאשר יחפוץ); משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה, ואחר כך הכניס אורחין, שנאמר: (משלי טא, א) **חכמת בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה** (משלי טב, טב) **טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה** (משלי טג, ג) **שלחה נעורותיה תקרא על גפי** (מקום גבוה) **מרומי קרת**;

'חכמת בנתה ביתה' - זו מידתו של הקב"ה, שברא את כל העולם כולו בחכמה;

'חצבה עמודיה שבעה' - אלו שבעת ימי בראשית;

'טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה' - אלו ימים ונהרות וכל צורכי עולם;

'שלחה נעורותיה תקרא' - זה אדם וחוה;

'על גפי מרומי קרת': רבה בר בר חנה רמי: כתיב 'על גפי' וכתיב 'על כסא'!! בתחלה על גפי, ולבסוף (כשסרח) על כסא (נטרד).

(בתריה דהאי קרא כתיב: (משלי טד, ד) **מי פתי יסור הנה, חסר לב אמרה לו**: אמר הקדוש ברוך הוא: **מי פתאו לזה** (שיסור הנה לאכול מן העץ)? - אשה אמרה לו (האשה שהיא 'חסר לב' אמרה לו), **דכתיב** (משלי ו, לב) **נואף אשה חסר לב** [משחית נפשו הוא יעשנה].

תניא: היה רבי מאיר אומר: אדם הראשון - מכל העולם כולו הוצבר עפרו, שנאמר (תהלים קלט, טז) **גלמי ראו עיניך** [ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו ולא אחד בהם] (מכל מראה עיניך נגלמתי, והיינו כל העולם, כדכתיב בזכריה [ד, י] 'עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ') > **וכתיב** (דברי הימים ב טז, ט) **כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ** [להתחזק עם לבבם שלם אליו נסכלת על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות] <

אמר רב אושעיא משמיה דרב: אדם הראשון

(סנהדרין לח, ב)

גופו מבבל (על שם שהיתה עמוקה נראה שממש לוקח ולכך נעשה מצולה), וראשו מארץ ישראל (שהיא גבוהה וחשובה מכל הארצות), ואבריו משאר ארצות (מכל העולם, כדיליף לעיל); עגבותיו? אמר רבי אחא: מאקרא דאגמא (בבבל הוה והוא עמוק מאד).

אמר רבי יוחנן בר חנינא: שתיים עשרה שעות הוי היום: שעה ראשונה הוצבר עפרו; שניה נעשה גולם; שלישית נמתחו אבריו; רביעית נזרקה בו נשמה; חמישית עמד על רגליו; ששית קרא שמות; שביעית נזדווגה לו חוה; שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה; תשיעית נצטווה שלא לאכול מן האילן; עשירית סרח; אחת עשרה נידון; שתיים עשרה נטרד והלך לו, שנאמר (תהלים מט, יג) [ואדם ביקר בלילין] (נמשל כבהמות נדמן) (בל ילין לינת לילה).

אמר רמי בר חמא: אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לו כבהמה שנאמר 'נמשל כבהמות נדמו'.

<שע"ה בסו"ף ארמ"י סימן>

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם - ברא כת אחת של מלאכי השרת, אמר להם: רצונכם נעשה אדם בצלמנו? אמרו לפניו: ריבוננו של עולם: מה מעשיו? אמר להן: כך וכך מעשיו; אמרו לפניו: ריבוננו של עולם: (תהלים ח, ה) מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו!

הושיט אצבעו קטנה ביניהן ושרפם; וכן כת שניה;

כת שלישית אמרו לפניו: ריבוננו של עולם! ראשונים שאמרו לפניך - מה הועילו? כל העולם כולו שלך הוא, כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך - עשה!

כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה, שמעשיהן מקולקלין, אמרו לפניו: ריבוננו של עולם! לא יפה אמרו ראשונים לפניך?

אמר להן (ישעיהו מו, ד) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול וגו' [אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט] (עד זקנה - כל ימיו [אסבלנו]).

אמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון מסופ העולם ועד סופו היה (ארכו), שנאמר (דברים ד, לב) (כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך) למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים [הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו] (ברא אדם מקצה הארץ: מקצה עד קצה); כיון שסרח - הניח הקדוש ברוך הוא ידו עליו ומיעטו, שנאמר: (תהלים קלט, ה) אחר וקדם צרתי ותשת עלי כפך ('אחר' ו'קדם' - שני צורות: דו פרצופין (ברכות דף סא:));

אמר ר"א [רבי אלעזר]: אדם הראשון - מן הארץ עד לרקיע היה, שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים (כלומר: עומד בארץ וראשו מגיע השמימה); כיון שסרח - הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו, שנאמר אחר וקדם צרתי וגו' [ותשת עלי כפך]!

קשו קראי אהדדי?!

אידי ואידי חדא מידה היא.

ואמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון בלשון ארמי ספר, שנאמר (תהלים קלט, יז) ולי מה יקרו רעיק אל [מה עצמו ראשיהם] ('ולי מה יקרו רעיק אל': בתר 'גלמי ראו עיניך' כתיב [פסוק טז] באותו מזמור, וביצירת אדם מדבר); והיינו דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב (בראשית ה, א) זה ספר תולדות אדם [ביום ברא אלקים אדם בדמות אלקים עשה אתו]? מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו; כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא - שמח בתורתו ונתעצב במיתתו, אמר: ולי מה יקרו רעיק אל!

ואמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון - מין היה (נוטה לעבודת כוכבים), שנאמר (בראשית ג, ט) ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה: אן נטה לבך.

רבי יצחק אמר: מושך בערלתו היה: כתיב הכא (הושע ו,1) והמה כאדם עברו ברית [שם בגדו ב], וכתב התם (בראשית יז,1) [ועל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה] את בריתי הפך.
רב נחמן אמר: כופר בעיקר היה! כתיב הכא 'עברו ברית' וכתב התם (ירמיהו כב,ט) ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהיהם [וישתחוו לאלהים אחרים ועבדום].

תנן התם: רבי אליעזר אומר: הוי שקוד (מהיר חריז) ללמוד תורה, ודע מה שתשיב לאפיקורוס (הבא להביא ראיה מן התורה לדברי הצדוקים).
אמר רבי יוחנן: לא שנא אלא אפיקורוס של עובדי כוכבים, אבל אפיקורוס ישראל - כל שכן דפקר טפי (שהרי הכיר וכפר, ומתוך כך מדקדק ולא תוכל להשיבו דבר המקובל לו).
אמר רבי יוחנן: כל מקום שפקרו המינים (הצדוקים שמביאין ראיה מן התורה להפקירן) - תשובתן בצידן:
(בראשית א,כו) [ויאמר אלקים] נעשה אדם בצלמנו [לשון רבים] [כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ] -
(בראשית א,כז) ויברא (יחיד) אלהים את האדם בצלמו [בצלם אלקים ברא אתם];
(בראשית יא,2) הבה נרדה ונבלה שם שפתם [אשר לא ישמעו איש שפת רעהו] -
(בראשית יא,ה) וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל [אשר בנו בני האדם];
(בראשית לה,2) [ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל] כי שם נגלו אליו האלהים [בברחו מפני אחיו] -
(בראשית לה,ג) [ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח] לאל העונה [לשון יחיד] אותי ביום צרתי [ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי];
(דברים יז,2) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו -
(שמואל ב,2,כג) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו (הרי לשון יחיד) לעם [ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלקין];
(דניאל ז,ט) [חזה הוית] עד די כרסוון רמיו [נתיישבו הכסאות, דמשמע שניים?] (כתיב ביה) ועתיק יומין יתיב (יחיד) [לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כרסיה שבבין די נור גלגלוי נור דלק].
הנך למה לי? (למה נכתב בלשון רבים)?
כדברי יוחנן (שהכל בעצת פמליא שלו): דאמר רבי יוחנן: אין הקב"ה עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה, שנאמר (דניאל ז,13) בגזירת עירין פתגמא ובמאמר [ומאמר] קדישין שאילתא [עד דברת די ינדעון חייא די שליט עליא במלכות אנושא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה]
התינח כולהי; 'עד די כרסוון רמיו' מאי איכא למימר?
אחד לו ואחד לדוד, דתניא: אחד לו ואחד לדוד, דברי רבי עקיבא;
אמר לו רבי יוסי: עקיבא! עד מתי אתה עושה שכינה חול (שאתה מושיב בשר ודם אצלו)? אלא אחד לדין ואחד לצדקה [## כנאה רבי יוסי] זה הוא רבי יוסי הגלילי, שהרי רבי יוסי בן חלפתא - תלמידו של רבי עקיבא - לא היה פונה אליו כדן].
קבלה מיניה או לא קבלה מיניה?
תא שמע דתניא: אחד לדין ואחד לצדקה, דברי רבי עקיבא; אמר לו רבי אלעזר בן עזריא: עקיבא - מה לך אצל הגדה? כלך אצל נגעים ואהלות! אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף: כסא לישב עליו, שרפרף להדום רגליו. [## דכתיב [ישעיהו סו,א]: כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדם רגלי] אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי]

אמר רב נחמן: האי מאן דידע לאהדורי למינים כרב אידיית -
ליהדר, ואי לא - לא ליהדר: אמר ההוא מינא לרב אידיית: כתיב (שמות כד,א) ואל משה אמר: עלה אל ה' [אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק] - 'עלה אל' מיבעי ליה!?
אמר ליה: זהו מטטרוון (הוא אמר 'עלה אל ה'), ששמו כשם רבו (ה'; לפיכך לא הזכיר שמו, וכתב סתם), דכתיב (שמות כד,כא) [השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם] כי שמי בקרבו
אי הכי - ניפלחו ליה?
כתיב (שמות כג) אל תמר בו אל תמירני בו
אם כן 'לא ישא לפשעכם' (לא יכול לסלוח לפשעכם) למה לי (ומה יתרון בו)?
אמר ליה: הימנותא בידן: דאפילו בפרוונקא נמי לא קבילניה (שאינו בו כח לשאת פשעינו, ואנו נמי מאסנוהו ומיאנו לקבלו אפילו לפרוונקא: שליח מוציא ומביא), דכתיב (שמות לג,טו) ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו' [אל תעלנו מזה].

אמר ליה ההוא מינא לרבי ישמעאל ברבי יוסי: כתיב (בראשית יט, כד) וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' [מן השמים] – 'מאתו' מיבעי ליה?
אמר ליה ההוא כובס: שבקיה, אנא מהדרנא ליה: דכתיב (בראשית ט, כג) ויאמר למך לנשיו: עדה וצלה שמען קולי נשי למך [האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעו וילד לחברתי] –
'נשיו' מיבעי ליה! אלא משתעי קרא הכי – הכא נמי משתעי קרא הכי.

אמר ליה [רבי ישמעאל ברבי יוסי לכובס]: מנא לך?
הא – מפירקיה דרבי מאיר שמיע לי (שהמקרא הזה תשובה לזה), דאמר רבי יוחנן: כי הוה דריש רבי מאיר בפירקיה – הוה דריש תילתא שמעתא, תילתא אגדתא, תילתא מתלי; ואמר רבי יוחנן: שלש מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר, ואנו אין לנו אלא שלש:

(סנהדרין לט, א)

(יחזקאל יח, ב) [מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר] אבות יאכלו בוסר (ענבים קודם בישולם ומקהין את השיניים) ושיני בנים תקהינה (ויקרא יט, לו) מאזני צדק אבני צדק [איפת צדק והין צדק יהיה לכם אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים]

(משלי יא, ח) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו
(משל הוא: שרימה השועל את הזאב ליכנס לחצר היהודים בערב שבת ולתקן עמהם צרכי סעודה ויאכל עמהם בשבת, וכשבא ליכנס – קברו עליו במקלות; בא להרוג את השועל, אמר: "לא הלקון אלא בשביל אביך, שפעם אחת התחיל לסייען בסעודה ואכל את כל נתח טוב"; אמר לו "ובשביל אבא אני לוקה"? אמר לו "הן: האבות יאכלו בוסר וגו', אבל בא עמי ואראך מקום לאכול ולשבוע!" בא לו על הבאר ועל שפתו מוטל עץ והחבל מושכב עליו, ובשני ראשי החבל שני דליים קשורים; נכנס השועל בדלי העליון והכביד וירד למטה, ודלי התחתון עלה; אמר לו הזאב: "למה אתה נכנס לשם? אמר לו "יש כאן בשר וגבינה לאכול ולשבוע" והראה לו דמות הלבנה במים כדמות עגול כמין גבינה עגולה; אמר לו "אני היאך ארד"? אמר לו: "הכנס אתה בדלי העליון" נכנס, והכביד, וירד, ודלי שהשועל עליו עלה! אמר לו: "היאך אני עולה"? אמר לו: צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו – לא כך כתיב מאזני צדק וגו').

אמר ליה קיסר [כופר] לרבן גמליאל: אלהיכם גנב הוא, דכתיב (בראשית כב, א) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וינשן [ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה]
אמרה ליה ברתיה: שבקיה, דאנא מהדרנא ליה! אמרה ליה: תנו לי דוכוס אחד (שופט לנקום נקמה)!
אמר לה: למה ליך?
ליסטין באו עלינו הלילה ונטלו ממנו קיתון של כסף והניחו לנו קיתון של זהב!
אמר לה: ולוואי שיבא עלינו בכל יום!
ולא יפה היה לו לאדם הראשון שנטלו ממנו צלע אחת ונתנו לו שפחה לשמשו?
אמר לה: הכי קאמינא, אלא לשקליה בהדיא!
אמרה ליה: אייתו לי אומצא דבישרא.
אייתו לה.

אותבה תותי בחשא (תחת הרמץ: קליניי בלעז; וכן דרך צלייתה, ומתוך שראה אותה בגנותה – נמאסת עליו), אפיקתה אמרה ליה: אכול מהאי!
אמר לה: מאיסא לי!
אמרה ליה: ואדם הראשון נמי: אי הות שקילה בהדיא – הוה מאיסא ליה (שיראה בחתוכה קודם גמר תקונה)!

אמר ליה קיסר [כופר] לרבן גמליאל: ידענא אלהיכו מאי קא עביד (מכחש הוה וכסבור אין הוא יכול להכחישני)?
איתנגד ואיתנח.
אמר ליה: מאי האי?
אמר ליה: בן אחד יש לי בכרכי הים ויש לי גיעגועים עליו בעינא דמחויית ליה ניהלי!
אמר: מי ידענא היכא ניהו?
אמר ליה: דאיכא בארעא לא ידעת, דאיכא בשמיא ידעת.

אמר ליה קיסר [כופר] לרבן גמליאל: כתיב (תהלים קמז, ד) מונה מספר לכוכבים [לכלם שמות יקרא] – מאי רבותיה? אנא מצינא למימנא כוכבי!

א י י ת י ח ב ו ש י (קדוני"ץ בלע"ז), ש ד י נ ה ו ב א ר ב י ל א (קרובי"ל בלע"ז) ו ק א מ ה ד ר
 ל ה ו (סביב סביב בארבילא);
 א מ ר ל י ה : מ נ י נ ה ו !
 א מ ר ל י ה : א ו ק מ י נ ה ו !
 א מ ר ל י ה : ר ק י ע נ מ י ה כ י ה ד ר א .
 א י כ א ד א מ ר י : ה כ י א מ ר ל י ה : מ נ י ל י כ ו כ ב י (מנויין לי הכוכבים כלומר יודע אני
 מספרם) !
 א מ ר ל י ה : א י מ א ל י כ כ י כ ו ש י נ י כ כ מ ה ה ו ה ?
 ש ד א י ד י ה ל פ ו מ י ה ו ק א מ נ י ל ה ו .
 א מ ר ל י ה : ד א י כ א ב פ ו מ י כ ל א י ד ע ת (שצריך אתה למנותם), ד א י כ א ב ר ק י ע א
 י ד ע ת (בלא מנין) ? (ולמנותם אינך יכול!)

א מ ר ל י ה ק י ס ר [כופר] ל ר ב נ ג מ ל י א ל : מ י ש ב ר א ה ר י מ ל א ב ר א ר ו ח ,
 ש נ א מ ר (עמוס ד,ג) כ י ה נ ה י ו צ ר ה ר י מ ו ב ו ר א ר ו ח [ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי
 ארץ ה' אלקי צבאות שמו] (שזה נקרא 'יוצר' וזה נקרא 'בורא', ושני שמות הם) !
 א ל א מ ע ת ה ג ב י א ד מ ד כ ת י ב ' ו י ב ר א ' [בראשית א,כז: ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם
 אלקים ברא אותו וזכר ונקבה ברא אתם] ' ו י י צ ר ' [בראשית ב,ז: וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח
 באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה] - ה כ י נ מ י מ י ש ב ר א ז ה ל א ב ר א ז ה (הכי נמי
 מי שברא אבר זה לא ברא אבר זה) ? (ואם תאמר כן הוא, תינח באברים המרוחקים, מיהו) ט פ ח ע ל
 ט פ ח י ש ב ו ב א ד מ , ו ש נ י נ ק ב י מ י ש ב ו (ובאותו טפח יש בו שני נקבים: האוזן והעין)
 - מ י ש ב ר א ז ה ל א ב ר א ז ה , ש נ א מ ר (תהלים צד,ט) ה נ ו ט ע או ז נ ה ל א י ש מ ע ו א מ י ו צ ר
 ע י נ ה ל א י ב י ט (קרי להאי 'נוטע אוזן' ולהאי 'יוצר עין' - תאמר שנתעסקו שנים באותו טפח) !
 א מ ר ל י ה : א י נ (הן) !
 א מ ר ל י ה : ו ב ש ע ת מ י ת ה כ ו ל נ נ ת פ י י ס ו (וכי בשעת מיתה שניהם נתפייסו - הבעלים
 הנוטע והיוצר מסכימין להמיתו) ?

א מ ר ל י ה ה ה ו א א מ ג ו ש א (מכשף) ל א מ י מ ר : (ויודע אני על ידי כישוף) מ פ ל ג נ
 ל ע י ל א י (דמחציין ולמעלה) ד ה ו ר מ י ז (שד, כדאמר 'הורמיו בר לילתא' - בבא בתרא (דף עג.)),
 מ פ ל ג נ ל ת ת א י ד א ה ו ר מ י ז (הקדוש ברוך הוא קרי הכי) .
 א מ ר ל י ה : א מ כ נ - ה י כ י ש ב י ק ל י ה א ה ו ר מ י ז ל ה ו ר מ י ז ל ע ב ו ר י מ י א
 (סרוחים) ב א ר ע י ה (היאך מניח אהורמיו להעביר מים בארצו? שכל מה שאדם מכניס דרך פיו מוציא
 דרך הנקבים התחתונים) ?

א מ ר ל י ה ק י ס ר ל ר ב י ת נ ח ו מ : ת א ל י ה ו ו כ ו ל נ ל ע מ א ח ד !
 א מ ר : ל ח י י ! א נ נ , ד מ ה ל י נ נ , ל א מ צ י נ נ מ י ה ו י כ ו ו ת י י כ ו (שאי אפשר
 להיות לנו ערלה), א ת ו נ מ ה ל י ת ו ו ה ו כ ו ו ת נ !
 א מ ר ל י ה : מ י מ ר ש פ י ר ק א מ ר ת , מ י ה ו כ ל ד ז כ י ל מ ל כ א (נוצחו ומשתיקו
 בדבריו ומביישו) - ל ש ד י ו ה ל ב י ב ר (מקום חיות רעות של מלכות) !
 ש ד י ו ה ל ב י ב ר ו ל א א כ ל ו ה .
 א מ ר ל י ה ה ה ו א מ י נ א : ה א י ד ל א א כ ל ו ה - מ ש ו מ ד ל א כ פ י נ ה ו א ,
 ש ד י ו ה ל י ה ל ד י ד י ה [את המין הזה] - ו א כ ל ו ה !

א מ ר ל י ה כ ו פ ר [קיסר] ל ר ב נ ג מ ל י א ל : א מ ר י ת ו כ ל ב י ע ש ר ה ש כ י נ ת א
 ש ר י א , כ מ ה ש כ י נ ת א א י כ א ?
 ק ר י י ה (רבן גמליאל) ל ש מ ע י ה (דכופר), מ ח א ב י ה ב א פ ת ק א (הכהו על צוארו),
 א מ ר ל י ה : א מ א י ע ל ש מ ש א (חמה) ב ב י ת י ה ד כ ו פ ר [דקיסר] ?
 א מ ר ל י ה (כופר): ש מ ש א א כ ו ל י ע ל מ א נ י ח א !
 ו מ ה ש מ ש א , ד ח ד מ נ א ל פ י ר ב ו א ש מ ש י ד ק מ י ק ו ד ש א ב ר י כ ה ו א ,
 נ י ח א ל כ ו ל י ע ל מ א - ש כ י נ ת א ד ק ב "ה ע ל א ח ת כ מ ה ו כ מ ה !

א מ ר ל י ה ה ה ו א מ י נ א ל ר ב י א ב ה ו : א ל ה י כ מ ג ח כ נ (חוכא דמשחק בנביאיו)
 ה ו א , ד ק א מ ר ל י ה ל י ח ז ק א ל (יחזקאל ד,ד) [ואתה] ש כ ב ע ל צ ד כ ה ש מ א ל י [ושמת את עון בית
 ישראל עליו מספר הימים אשר תשכב עליו תשא את עונם] ו כ ת י ב (יחזקאל ד,ז) [וכלית את אלה] ו ש כ ב ת
 ע ל צ ד כ ה י מ נ י [שנית ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום לשנה יום לשנה נתתיו לך] !
 א ת א ה ה ו א ת ל מ י ד א , א מ ר ל י ה : מ א י ט ע מ א ד ש ב י ע ת א (למה צוה הקב"ה על
 השמיטה) ?
 א מ ר ל ה ו : ה ש ת א א מ י נ א ל כ ו מ י ל ת א ד ש ו י א ל ת ר ו י י ה ו (שתהא מועלת לשניהם
 כמו (אסתר ג,ח) 'אין שווה להניחם'): א מ ר ה ק ב "ה ל י ש ר א ל : "ז ר ע ו ש ש ו ה ש מ י ט ו

שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא (ולא ירום לבבכם בשבח ארצכם ותשכחו עול מלכותו), והן לא עשו כן אלא חטאו וגלו: מנהגו של עולם מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה, אם אכזרי הוא - הורג את כולו, אם רחמן הוא - הורג חֲצֵיָם; אם רחמן מלא רחמים הוא - מייסר הגדולים שבהן ביסורין; אף כך: הקב"ה מייסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהם של ישראל.

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו: אלהיכם כהן הוא דכתיב (שמות כה, ב) [דבר אל בני ישראל] ויקחו לי תרומה [מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי]; כי קבריה למשה במאי טביל? וכי תימא במיא - והכתיב (ישעיהו מ, יב) מי מדד בשעלו מים [ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים]?
אמר ליה: בנורא טביל, דכתיב (ישעיהו סו) כי הנה ה' באש יבא ומי סלקא טבילותא בנורא?
אמר ליה: אדרבה עיקר טבילותא בנורא הוא, דכתיב (במדבר לא, כג) [כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא] וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים (דחייה דחייה ודרש להו הכי: כל מי שאינו יכול לבא באש מפני שישורף תעבירו במים) [## ואף על פי שכתוב בפסוק: אך במי נדה יתחטא - ולפיכך מניין שטהרתו באש? לפיכך רש"י אומר 'דחייה דחייה ודרש להו']

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבינא: כתיב (שמואל ב, ז, כג) מי כעמך כישראל גוי אחד בארץ [אשר הלכו אלקים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלקין] - מאי רבותייהו? אתון נמי ערביתו בהדן, דכתיב (ישעיהו מ, יז) כל הגוים כאין נגדו [מאפס ותהו נחשבו לו] (גם אתכם לא הוציא מן הכלל)?
אמר ליה: מדידכו אסהידו עלן (נביאים שיצאו מכם, דהיינו בלעם, שהיה נכרי - והעיד עלינו שאין אנו באותו כלל), דכתיב

(סנהדרין לט, ב)

(במדבר כג, ט) [כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכן] ובגוים לא יתחשב (כל מקום שהזכירו שם נכרי - לא הזכירו ישראל כלל).

רבי אלעזר רמי כתיב (תהלים קמה, ט) טוב ה' לכל [ורחמיו על כל מעשיו], וכתיב (איכה ג, כה) טוב ה' לקוויו [לנפש תדרשנו]? משל לאדם שיש לו פרדס כשהוא משקה - משקה את כולו (אינו מונע המים לילך לטובים ולרעים, לפי שאינו אלא טורח אחד), כשהוא עודר (חופר; דהוי טורח לכל אחד ואחד) - אינו עודר אלא טובים שבהם (כך הקב"ה זן טובים ורעים - הכל בדבור אחד ממלא את כל העולם כולו טובה, שהכל שלו; אבל כשבא להגין מן הפורעניות ולשלם שכר - אינו אלא לקוויו).

לפיכך כל אחד ואחד כו' [חייב לומר "בשבילי נברא העולם"]:
(מלכים א, כב, לו) ויעבר הֶרְנָה במחנה [כבא השמש לאמר איש אל עירו ואיש אל ארצו] (מדלא כתיב 'רנה' משמע הרינה המיוחדת שהיתה עתידה לבא, שכבר הוזכרה; והיכן הוזכרה -) אמר רבי אחא בר חנינא: (משלי יא, ג) [בטוב צדיקים תעלץ קריה] ובאבוד רשעים רנה (והיה העולם מצפה מתי תבא הרנה) באבוד אחאב בן עמרי רנה (וכשנהרג עברה והוזכרה הרנה בפי הכל).

ומי חדי קודשא בריך הוא במפלתן של רשעים? הכתיב (ביהושפט כתיב כשיצא להלחם בעמונים שבאו עליו) (דברי הימים ב, כ, כא) [ויועץ אל העם ויעמד משרים לה' ומהללים להדרת קדש] בצאת לפני החלוק ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו, ואמר רבי יונתן: מפני מה לא נאמר בהודאה זו 'כי טוב (משמע: כי טוב בעיניו הודאה ושמחה)?' לפי שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתן של רשעים, דאמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן: מאי דכתיב (שמות יד, כ) '[ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה] ולא קרב זה אל זה כל הלילה'? - באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה; אמר להן הקב"ה: מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני? אמר רבי יוסי בר חנינא: הוא אינו שש, אבל אחרים משיש; דיקא נמי דכתיב 'וְשִׁישׁ' (ישיש אחרים: שונאיםכם) [דברים כח, טג: והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם ונסחתם מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה] ולא כתיב 'וְשֹׁשׁ' - שמע מינה.

(באחאב כתיב במיתתו: (מלכים א כב, לח) [וישטף את הרכב על ברכת שמרון וילקו הכלבים את דמו] הזונות רחצו וגו' [כדבר ה' אשר דבר] אמר רבי אלעזר: למרק (ללשוש ולהאיר) שתי חזיונות (כלומר: רחצו והובררו השתי חזיונות שנאמרו עליו): אחת של מיכיהו ואחת של אליהו: במיכיהו כתיב (מלכים א כב, כח) [ויאמר מיכיהו] אם שוב תשוב בשלום לא דיבר ה' בי [ויאמר שמעו עמים כלם]; באליהו כתיב (מלכים א כב) [ודברת אליו לאמר כה אמר ה' הרצחת וגם ירשת ודברת אליו לאמר כה אמר ה'] במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות [ילקו הכלבים את דמך גם אתה]

רבא אמר: זונות ממש! אחאב - איש מצונן היה (לא היה אוהב תשמיש) ועשתה לו איזבל שתי צורי זונות במרכבתו כדי שיראה אותן ויתחמם (והיינו 'רחצו': אותן שתי צורות נרחצו מדמו). (מלכים א כב, לד) ואיש משך בקשת לתומו ויכה [את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכבו הפך יך והוציאני מן המחנה כי החליתי]; רבי אלעזר אמר: לפי תומו; רבא אמר: לתמם (להשלים) שתי חזיונות: אחת של מיכיהו ואחת של אליהו.

סימן קר"א וזכ"ה באדו"ם: כתיב (מלכים א יח, ג) ויקרא אחאב אל עובדיהו אשר על הבית ועובדיה היה ירא ה' מאד; מאי קאמר קרא (מאי ענין 'עובדיה היה ירא' אצל 'ויקרא אחאב')? אמר רבי יצחק: אמר ליה: ביעקב כתיב (בראשית ל, כז) [ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך] נחשתי ויברכני ה' בגללך; ביוסף כתיב (בראשית לט, ט) [ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו] ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף [ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה] ביתא דההוא גברא לא הוה מיבריך שמא לא 'ירא אלהים אתה'; יצתה בת קול ואמרה 'ועובדיה היה ירא את ה' מאד', אבל ביתו של אחאב אינו מזומן לברכה!

אמר רבי אבא: גדול שנאמר בעובדיהו יותר ממה שנאמר באברהם: דאילו באברהם (כתיב (בראשית כב) ירא אלהים אתה, ו) לא כתיב 'מאד' ובעובדיהו כתיב 'מאד'. אמר רבי יצחק: מפני מה זכה עובדיהו לנביאות (שהרי גר היה, ואין השכינה שורה אלא על המיוחסין שבישראל, כדכתיב (בראשית יז, ז) 'להיות לך לאלהים ולזרעך אחרית')? - מפני שהחביא מאה נביאים במערה, שנאמר (מלכים א יח, ט) ויהי בהכרית איזבל את נביאי ה' ויקח עובדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וגו' [וכללם לחם ומים]; מאי שנא 'חמשים איש' (ולא החביא כולן במערה אחת)? אמר רבי אלעזר: מיעקב למד, שנאמר (בראשית לב, ט) [ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכחן] והיה המחנה הנשאר לפליטה; רבי אבהו אמר: לפי שאין מערה מחזקת יותר מחמשים (מעדות שלן לא היו מחזיקות יותר).

(עובדיה א, א) חזון עובדיהו כה אמר ה' אלהים לאדום וגו' [שמועה שמענו מאת ה' וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה]; מאי שנא עובדיה לאדום (ולא נתנבא נבואה אחרת? למה נבחר לו לזו משאר הנביאים)?

אמר רבי יצחק: אמר הקדוש ברוך הוא: יבא עובדיהו הדר בין שני רשעים (אחאב ואיזבל) ולא למד ממעשיהם, וינבא על עשו הרשע שדר בין שני צדיקים (יצחק ורבקה) ולא למד ממעשיהם. אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר: עובדיה - גר אדומי היה, והיינו דאמרי אינשי: מיניה וביה אָבָא (יער) ניזיל ביה נרגא (מעצמו של יער יכנס בתוך הגרזן להיות בית יד, ויקצצו בו את היער; וכן עובדיה לאדום דוד למואב - והוא יצא מרות המואביה:)!

(שמואל ב ח, ב) ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה [וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ותהי מואב לדוד לעבדים נשאי מנחה]; אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: היינו דאמרי אינשי: מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא. כי אתא רב דימי אמר: ירך מתוכה מסרחת (מגופה ומתוך עובייה מתחיל הסרחון). (מלכים ב ג, כז) ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עולה על החומה [ויהי קצף גדול על ישראל ויסעו מעליו וישבו לארץ]; רב ושמואל: חד אמר לשם שמים, וחד אמר לשם עבודה זרה;

בשלמא למאן דאמר לשם שמים - היינו דכתיב 'ויהי קצף גדול על ישראל' אלא למאן דאמר לשם עבודה זרה - אמאי 'ויהי קצף'? כדרכי יהושע בן לוי, דריב"ל רמי: כתיב (יחזקאל ה, ז) [לכן כה אמר ה' אלקים יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם] וכמשפטי הגוים אשר

סביבותיכם לא עשיתם, וכתוב (יחזקאל יא, יב) [וידעתם כי אני ה' אשר בחקי לא הלכתם ומשפטי לא עשיתם] וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם? - כמתוקנין שבהם לא עשיתם (כמו עגלון מלך מואב, שהיה מכבד את השם: כשאמר לו אהוד 'דבר אלהים לי אליך [המלך] מיד 'ויקם מעל הכסא' (שופטים ג, יט-כ)), כמקולקלין שבהם עשיתם (כגון מישע מלך מואב שהקריב בנו לעבודה זרה - כך היו ישראל עושין; ובאותה שעה נזכר להם אותו עון שהיו רגילים גם הם בו). (סוף הפסוק במלכים ב ג, כז) **ויסעו מעליו וישבו לארץ** - אמר רבי חנינא בר פפא: **באותה שעה ירדו שונאיהן של ישראל למדריגה התחתונה** (כתוב). 'לארץ': מדלא כתיב 'לארצם' - הכי קאמר: לשפלות ולתחתית שבו, שנגזר עליהם פורענות).

(מלכים א א, ד) **והנערה יפה עד מאד** [ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה]; אמר רבי חנינא בר פפא: **עדיין לא הגיעה לחצי יופי של שרה, דכתיב 'עד מאד', ולא מאד בכלל** (ובשרה כתיב (בראשית יב, יד) 'כי יפה היא מאד'; והאי קרא דאבישג נקט למדרש הכא משום דרשה דלעיל: דדרש 'מאד' דכתיב בעובדיהו).

הדרן עלך אחד דיני ממונות